

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

SZERKESZTI
DR. BORBÉLY ISTVÁN.

TARTALOM:

<i>Dr. Karácsonyi János: A három nemzetségű székelyek</i>	— 353
<i>Dr. Melich János: Nehány megjegyzés a székely írásról</i>	— 357
<i>Dr. Albrecht Ferenc: Ujabb szempontok a politikai tudományban</i>	— — — — — 365
<i>Kapi Béla: Az olvasás művészete</i>	— — — — — 369
<i>Kovács Ferenc: Az „Ellenzék” történeti novella-pályázata</i>	383
<i>Dr. Karácsonyi János: Nyilasok voltak-e a székelyek ősei</i>	387
Irodalom.	— — — — — 389

CLUJ—KOLOZSVÁR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R. T.
KIADÁSA.

Megjelenik évenként tízszer, minden hó 10-én.

Tájékoztató.

Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* a „*Minerva*” irodalmi és nyomdai műintézet r.t. kiadásában jelenik meg, de a cikkek irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztő és az egyes cikkirók a felelősek.

A lap szellemi részét illető minden közlemény dr. Borbély István szerkesztő-tanár (Cluj—Kolozsvár, Unitárius kollégium) címére küldendő.

A kiadóhivatalt érdeklő összes levelek, valamint az összes pénzküldemények az *Erdélyi Irodalmi Szemle Kiadóhivatala* címére (Cluj—Kolozsvár, Str. Baron L. Pop, volt : Brassai-utca 5.) küldendő.

Megjelenik évenként 10 füzetben, füzetenként 3 ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára bérmentes küldéssel : Romániában egész évre 250 lej; külföldön 300 lej.

A „Magyar Nép” olcsó könyvei.

A *Magyar Nép Kiadóhivatalán* előfizetőink által kezdvezményesen vásárolható könyvek (a könyv címe után az első szám a könyv bolti ára, a második az előfizetői ár, ha kiadóhivatalunkban veszi meg a könyvet, a harmadik, ha ajánlva, a negyedik, ha utánvétellel küldjük meg):

Vőfélykönyv, Históriai könyv, Szavalókönyv, Földmérés kis könyve, Bokréta Jókai műveiből 15—10—14—15; Erdélyi Magyar Naptár 20—11—14—15; Betyár kendője 25—20—24—25; dr. Gyárfás Elemér: Bethlen Miklós kancellár 80—60—64—65; dr. Kristóf György: Jókai Mór élete 50—40—44—45; dr. György Lajos: Pásztortűz Almanach 150—100—104—105; Lakner Ernő: Lelki harmat (r. k. imakönyv) 30—27—29—30; P. Olasz: Világproblémák 50—40—44—45; Benkő Anna: Gyermekek mesék (képes) 70—50—54—55: Jánossy—Tóth: Körbe-körbe (képes meséskönyv) 70—50—54—55; Walter Gyula: Izenet a világnak (versek) 50—40—44—45; Szigethy József: Országos Almanach 250 —140—158—160; Szentgyörgyi István: Emlékeim 100—80—84—85. S. Nagy László: Jókai Szerelmei (novellák) 40—30—34—35 L.

Cím: A „*Magyar Nép*” *Kiadóhivatala*, Cluj—Kolozsvár, Str. Baron L. Pop 5.

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT

Megjelenik minden hónapban július és augusztus kivételével.	Felelős szerkesztő:	Szerkesztőség: a szerkesztő címén Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium.
Előfizetési ára egész évre belsőldön 250 lej; külföldön 300 lej.	Dr. BORBÉLY ISTVÁN TANÁR.	Kiadóhivatal: a „Minerva” r. t. címén Cluj—Kolozsvár, Str. Baron Pop (volt Brassai-utca) 5. szám.

A HÁROM NEMZETSÉGŰ SZÉKELYEK.

A sok rejtélyű és tetejébe még hamisítvánnyal elhomályosított székely történetben nagy titok volt eddig az is, kiket kell érteni a *tria genera Siculorum* alatt?

Aki az erdélyi székelyek történetét kutatta s a rájuk vonatkozó okleveleket olvasgatta, az tudja, hogy a XIV—XVI századokban sokszor írják az erdélyi székelyeket „Siculi trium generum”-nak. Így már 1339-ben Kerekegyházi Lack, a híres Lackfi család névadó őse és akkor székely ispán a nagyváradi káptalan mint hiteles hely előtt így mutatta be magát: „Ladislaus filius Dionisii, de genere Herman, comes trium generum Siculorum, Chanadiensis, Bistriciensis et de Meggyes”.¹

Öt év mulva e Kerekegyházi Lack fiát, a híres és megénekelt Lackfi Endrét saját jegyzője ott a Székelyföldön Székely-utóbb Maros-Vásárhelyt írott oklevelében „Magister Andreas, comes trium generum Siculorum, de Brasow et de Bistricia”-nak nevezi.² 1409-ben Nádasy Mihályt ugyancsak Maros-Vásárhelyt a marosi szék jegyzője „Michael filius Salamonis de Nádas, trium generum Siculorum comes”-nek írja.³ Ugyanő hat évvel később, Brassóban bizonyítványt állítván ki a Sepszi-szék és Bótfalu közönsége közt végbement adásvételről, megint „Michael filius Salamonis de Nádas, trium generum Siculorum comes”-nek iratja magát.⁴ 1427-ben a sepsi-széki székelyek Sepszi-Szentgyörgyön gyűlést tartván a Gidófalvyak nemességét „Ioannes Jakch de Kusat, trium generum Siculorum comes” előtt iga-

¹ Székely Oklevéltár. Szerkesztette Szabó Károly. I. k. 48.

² U. o. I. 51.

³ Székely Oklevéltár, I. 105. V. ö. u. o. III. 28.

⁴ U. o. I. 109.

zolják.¹ Hunyady János, pedig ő, mint volt erdélyi vajda és székely ispán, ismerte a székelyek tagozódását, 1454-ben „agilibus viris, trium generum Siculis” irat levelet.²

Igy megy ez egész addig, amig kialakul a hivatalos „universitas Sicularum trium generum septemve sedium” elnevezés³, sőt így megyen egész a XVII. századig.

Hozzá még ha Magyarország nyugati részén, vagy éppen külföldön írták volna e leveleket, azt gondolhatnók, hogy valami félreértés lehet a dologban. De éppen ellenkezőleg, mind a Székelyföldön vagy annak közelében, a székelyek akkori állapotát legjobban ismerő férfiak írták vagy írtatták e tudósításokat. Nem lehet tehát kétség abban, hogy a XIV. században a székelyek három genusból = nemzetségből állottak.

De hát miért írták őket trium generum azaz három nemzetségu székelyeknek? Melyek voltak a székelyeknek akkori nemzetségei?

A régi történetírók könnyen megfelelték e kérdésre. Előrántották a székelyek XVI. századbeli felosztását és azt mondták, hogy a három genus a székelyek három rendjét jelenti. Még 20 évvel ezelőtt is azt írta Connerth János szász tudós, magyarra is lefordított és így mintegy a magyaroktól is elfogadott művében: „A három rendek *genera* voltak: *primores*, *főnépek*: *primipili*, *lőfők* és a *község* vagy *közszékelyek*“.⁴

Amilyen könnyűnek, természetesnek látszik e felelet első pillantásra, éppen olyan helytelen mind nyelvészeti, mind történeti szempontból, ha komoly vizsgálat alá vetjük.

A *genus* szó sohasem jelentett társadalmi osztályt vagy rendet sem a klasszikus, sem a középkori latinban. Erre meg volt a nagyon jól ismert és használt *status* vagy *ordo* szó. Én megírtam a magyar nemzetségek történetét 1350-ig; átvizsgáltam az összes kiadott okleveleket 1400-ig, kutattam sok levéltárban is, de sehol a *genus* szó mást nem jelentett, mint vérségi, közelebbi vagy távolabbi családi összeköttetést.

De történeti szempontból is tarthatatlan azon vélemény,

¹ U. o. III. 44.

² Teleky Oklevéltár I. 54.

³ Székely Oklevéltár V. 35, 38.

⁴ A székelyek alkotmányának históriája különösen a XVI. és XVII. században. Írta Connerth János. Németből fordította Balásy Dénes. Székelyudvarhely, 1907. 98.

hogy a székelyek három „genusá” a székelyek XVI. századbeli társadalmi rendjét vagy katonai felosztását jelentené.

Én lelkiismeretesen átolvastam a székelyekre vonatkozó történeti adatokat s bátran merek hivatkozni a Székely Oklevéltár IV. k. 9 l. I. k. 51, 56, 122, 159, 177, 205, III. k. 34, 44, 59, 76, 81, 83 lapjaira, mert azokból megállapítható, hogy 1467-ig a székelyek nem három, hanem csak két társadalmi osztályból, rendből állottak. Akármilyen részletesen sorolják fel az oklevelek írói a székelyek szabályait, a tisztviselőkön kívül más, mint „seniores et *communitas*”-t nem neveznek meg. A *seniores* alatt az oklevelek írói középkori latinsággal nem az idősebbeket, hanem az előkelőket, a hivatalokat öröklőket értik, tehát az olasz és spanyol *signor*, *sennor* értelemben használják e szót, a *communitas* alatt pedig a földközösségben részesülőket.

Még az 1466-iki zabolai gyűlésen is csak azt követelik és azt vizsik keresztül a közszékelyek, hogy az egyes székekben ítélkező 12 esküdt fele (*dualitas*) a seniorokból (urakból), fele pedig a *communitas*ból, a közszékelyekből álljon.¹ Nyilvánvaló ebből, hogy az urak és közszékelyek között álló harmadik rend, a lófők rendje csak 1461 után vált ki részint az urakból, részint a közszékelyekből és csak 1487-ben van első nyoma annak, hogy a lófők a nemesszékelyek és a közszékelyek között állanak.²

Mivel tehát a XIV. században a három *genus*-nemzetiség semmiesetre sem jelentette a későbbi három rendet (katonai rangosztályt), más megfejtés után kell néznünk.

Verbőczy ideje óta ismeretes lévén, hogy az erdélyi székelyek a hivatalokat nemek és ágak szerint osztották ki, illetőleg a hivatalok jövedelmeiben nemek és ágak (*genus et linea*) szerint részesültek, először arra gondolhatnánk, hogy e hivatalt és jövedelmet nyerő *nemek* értendők a XIV. századbeli *genus*-sok alatt.

Azonban a hivatalokon és jövedelmeken osztozó nemek nem ölelték fel az egész székelységet. E nemek csak a seniorok, illetőleg a későbbi primorok egyes családait jelzik, a közszékelyekre nem vonatkoznak. A régi, XIV–XV. századbeli *genus*-sok azaz nemzetségek pedig a közszékelyek közt levő különb-

¹ Székely Oklevéltár I. 205. III. 83.

² Székely Oklevéltár V. 26.

séget jelzik. Az „universitas Siculorum trium generum septemve sedium” elnevezésben a „trium generum” ép úgy vonatkozik a közszékelyekre, mint a „septem sedium”. Amint az összes székelyek hét szék, illetőleg bíróság alatt állottak, épen úgy három nemzetiségűek is voltak, senior és communitas egyaránt.

Azonban a marosszéki nemek és ágak 1491-től ismeretes nevei mégis rávezetnek bennünket a trium generum Siculorum értelmére.

Ha figyelmesen végigolvassuk e nemek és ágak neveit, látjuk, hogy a Meggyes nem, a Szomorú, Gerő, Nagy, Új ágak biztosan magyar eredetűek, a Halom és Zábrágy, (később Ábrány) nemek, a Szovát, Boroszló, Náznán ágak biztosan szláv eredetűek, ellenben az Örlicz nem, a Váczmány, Pozsony ágak nevei sem a magyar, sem a szláv nyelvből meg nem fejthetők, hanem csakis az ősgermánból.

Mivel pedig az oklevelekből az is megállapítható, hogy az a Medgyes úr, akitől a Medgyes-nem nevét vette, az 1260–90 években, az a Gerő pedig, akiről a Gerő ágat elnevezték, 1370 táján élt,¹ nem vakmerő állítás, hanem nyelvészeti és történeti adatokon épülő következtetés az, hogy a régi székely nemek és ágak keletkezésekor, vagyis a XIII. és XIV. századokban a székelyek három, nyelvileg még különböző nemzetből állottak: 1. a gepida-germánokból, 2. a magyarokból, 3. az orosz szlávokból.

Azért nevezték tehát őket „trium generum” „három nemzetségű” székelyeknek, mert e név keletkezésekor még tudták, hogy azok, akik az erdélyi székelyek akkori kötelezettségeit, nevezetesen a határok őrzését a tatárok ellen, vállalták és ezért némi szabadságban és jogokban részesültek, három nemzetből származtak. Az 1263-ban Moldovát elfoglaló és 1348-ig ott uralkodó tatárok akkora veszedelmet jelentettek a magyar nemzetre és kormányra, hogy annak elhárítása végett szaporítani kellett a székelyeket az arra vállalkozókkal. Emiatt kellett azután az erdélyi székelyeket közös vezér és igazgató alatt egyesíteni is. Az e végre kinevezett ispán tehát azért íratta magát „trium generum Siculorum comes”-nek, mert így mindenkinek tudtára akarta adni, hogy ő nem csupán a régi gepida eredetű székelyeknek, hanem az újabb, magyar és orosz vállalkozókból alakult székelyeknek is parancsol a király nevében.

¹ Székely Oklevéltár. IV. k. 1–6 ll. III. 26. V. 24.

A „trium generum Siculi“ elnevezés tehát annak emléke, hogy a székelyek, amint azt „A székelyek ősei és a székely-magyarok“ c. művecskémben bebizonyítottam, eredetileg gepida-germánok voltak ugyan, de amint „Orosz-szláv lakósok Erdélyben“ c. most megjelent értekezésemben megállapítottam, a XII—XIII. századokban csatlakoztak hozzájuk (már csak azonos életmódjuk következtében is) számosan az oroszok közül is. Végül pedig a XIII. században magyar nemesek és földművesek is vállalták a székelyek kötelezettségeit. Ennek következménye lőn, hogy a gepidák és oroszok, ha egymást megakarták érteni, a közvetítő magyar nyelvet használták s így ez még inkább előmozdítá, a közös hadakozás és utóbb a földművelésre való áttérés pedig teljessé tévé az ő elmagyarosodásukat.

dr. Karácsonyi János.

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A SZÉKELY ÍRÁSRÓL.

Megvallom, hogy egészen a legújabb időkig az u. n. székely rovásírást afféle középkori koholmánynak tartottam, koholmánynak, amellyel a magyarság kereszténység-előtti közmíveltsége kapcsán komolyabban foglalkozni nem érdemes. *Németh Gyula*-nak „A régi magyar írás eredete“ c. értekezése (megjelent a Nyelvtud. Közlemények XLV. kötete 21—44. lapján 1917-ben) volt az a dolgozat,¹ amely végleg meggyőzött felfogásom helytelenségéről, s aligha tévedek, mikor azt vallom, hogy a kitűnő iskolázottsággal megírt dolgozat nemcsak engem tett Saulusból Paulussá, hanem más tamáskodó magyarokat is.

Németh Gyula értekezése, amely szép szavakkal adózik *Nagy Géza*, valamint *Munkácsi Bernát* hasonló tárgyú dolgozatainak (vö. *Nagy Géza*: A székely írás eredete: *Ethnographia* VI, 269—276. — *Munkácsi Bernhard*: Zum Problem der Székler Runenschrift: *KSz.* XIV, 225—391), részben az ő nyomdokukon,

¹ *Németh Gyula* dolgozatában régi magyar írásról beszél. Én, minthogy emlékeink ez ábécé ismeretét világosan csakis a székelyeknek tulajdonítják, helyesebbnek tartom csak székely írásról beszélni. Nem tagadom azonban, hogy lényegében ilyenféle írása lehetett a régi magyaroknak is, aminthogy ilyen költörök ábécére visszamenő írása volt a XIII. század végén a kúnoknak is, l. *Németh Gyula*: *NyK.* XLV, 24.

részben pedig a saját vizsgálódása alapján ezt a két tételt állapítja meg :

a) A székely írás a köktörök írásnak minden jellemző sajátosságát részint egészben, részint kétségtelen nyomokban megőrizte ;

b) A székely írás jegyeinek nagy része a köktörök, még pedig a jeniisszeji köktörök ábécéből való.

A köktörök feliratokról Európa a XVIII. század elején értesült, megfejtésük azonban csak 1893-ban sikerült *Thomsen Vilmos* dán tudósnak. E kétségtelen tények miatt tehát ki van zárva, hogy a székely írás középkori koholmány lehetne.

A székely írás jegyeinek nagy része, mint fentebb említettem, a jeniisszeji köktörök ábécéből való. Van azonban más ábécéből való betű is benne. Eddig kétféle ábécéből való betűket mutattak ki. Az egyik ábécé a görög, ebből való a székely *f* és *h*, a másik a glagolita, ebből való volna a székely *e* és *o*.

Azt, hogy a székely írás jegyei közt görög eredetűek is vannak, tudtuk *Németh Gyula* dolgozata megjelente előtt is (l. *Nagy Géza* és *Munkácsi Bernát* fentebb idézett értekezéseit). Hogy azonban e jegyek közt a glagolita ábécéből valók is vannak, azt *Németh Gyula* értekezésének megjelente előtt szélesebb körökben annál kevésbbé tudhatták, mert hiszen éppen a szóbanforgó székely *e*-t és *o*-t a kutatók addig a görög *ε*-ből, illetőleg *ο* (*ὀ μισρόν*)-ból származtatták (l. *Munkácsi* : KSz. XVI, 229). *Németh Gyula* azonban a két székely jegyet a glagolita ábécéből valónak tartja s az egyeztetésnél hivatkozik *Hódolý Lászlónak* „A székely vagy régi magyar írás eredete. Pozsony (1884)“ c. dolgozatára, amelyben úgy látszik hasonló egyeztetés már található.

Németh Gyula értekezésének e jól átgondolt megállapítása engem megjelenésekor is, azóta is sokat foglalkoztatott. Hogyan, mikor és hol kerülhetett a székely írásba e két glagolita betű? A glagolita írás IX—X. századi, majd az Adria-menti horvátok közt mai napig való használata történetét, emlékeit elég jól ismerjük. E történetben azonban nem ismerek egyetlen egy olyan mozzanatot sem, amely akárcsak távolról is útmutatást adhatna arra nézve, hol, mikor és mikép kerülhetett a székely írásba a két glagolita betű. Pedig, hogy a székely *e* és glagolita *e*, úgyszintén a székely *o* és a glagolita *o* lényegileg egyező, azt igenis vallom. Lényegileg mondom, mert hiszen teljesen

fedni nem fedik egymást, de ennek egyik, valószínűleg főoka, hogy a székely betűk előttünk ismert legrégibb alakjai is 600—650 évvel későbbi feljegyzések az összehasonlított glagolita társaiknál. A hasonlóság, az egyezés megkapóbb volna, ha az ó-egyházi szláv glagolita betűkkel egyidőben feljegyzett székely betűink volnának. Az alaki hasonlóságon kívül a lényegben való egyezés a következő két pontba foglalható :

a) A glagolita betűk is jobbról balra néznek, tehát olyan írás emlékeinek látszanak, amilyen a székely írás is, jobbról balra haladó.

b) A székely betűk is, miként a glagolita betűk, gömbölyű ductusúak. S itt a gömbölyűség, s nem az a lényeges, át van-e vágva a székely *e* mindkét helyen és a glagolita *e* (l. *Conev, Istorija na blg. jezika. Sofija 1919:166*) csak egy helyen, vagy van-e hurka a székely *o* jegynek, mert hiszen a glagolita *o* jegynek van.

A glagolita írás ugyanis kezdetben egy-két századon át gömbölyű, ott azonban, ahol a X. századtól a mai napig megszokás nélküli használata van : az Adria-menti horvátoknál, Isztriától Fiumén, a Quarnero szigetein át Curzoláig, a XII—XIII. sz. határától a gömbölyű ductusból lassan-lassan a szögletes ductusba fejlődik (l. *Jagic V., Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente: Denkschriften der Ak. der Wiss. Wien XXXVIII: II, 33 s. következő lapokon*).

A kifejtettekből persze az is következik, hogy ha a székely betűk közvetlenül a glagolita betűk átvételei, az átvétel csakis a gömbölyű ductusából való lehet s ez biztosítaná az átvétel korai, IX., X. századi voltát.

És mindennek ellenére sem tudok olyan mozzanatot, amely a közvetlen átvételre akárcsak távolról is útmutatást adhatna.

Most, hogy a Magyar Nyelv 1925. január-áprilisi számában *Ligeti Lajos*nak „A magyar rovásírás egy ismeretlen betűje” c. értékes dolgozata megjelent (50—52), a fent tárgyalt két székely betű eredetével s a vele kapcsolatos kérdésekkel újból foglalkozni kezdtem. Ebből támadt az alábbi pár gondolat.

* * *

A glagolita írás kétségtelenül régiebb, mint a cirillica írás, tehát mint az az írás, amellyel a görög szertartású szláv népek :

oroszok, bolgárok, szerbek írnak. Az is kétségtelen, hogy ezt a régiebb, tehát a glagolita írást *Konsztantin* filozófus, szerzetesi néven *Cyryll* közvetlen Nagy-Moráviába való jövetele előtt állította össze. *Rasztiszláv* nagymoráviai fejedelem ugyanis 860 vagy 861-ben szláv nyelven értő térítőket kért *Mihály* bizánci császártól. A császár két testvér, *Konsztantint* és *Methódot* küldte, akik szalonikii görögök voltak, akik azonban jól beszéltek szlávul. Kétségtelen, hogy feladatuk nemcsak egyházi, hanem politikai is volt. Elfogadott nézet, hogy a testvérpár 862-ben jelent meg Nagy-Moráviában (l. Magyar Honfogl. Kútfői 353. A küldöttségre l. *Jagic*, Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache² 9). Nagy-Moráviába szláv könyvekkel jöttek. Ez egyházi szláv könyvek, így az evangélium, a zsolnártkönyv, szentek élete azokkal a betűkkel voltak írva, amelyeket *Konsztantin* Nagy-Moráviába való elutazása előtt állított egybe, tehát a glagolita betűkkel. Ez egyházi könyvek közül több X., XI. századi másolatban reánk is maradt.

Konsztantin 869-ben Rómában, *Methód* 885-ben Nagy-Moráviában halt meg. Tanítványaikat Nagy-Moráviából még a magyar honfoglalás előtt *Wiching* és hívei kikergették (l. *Jagic* i. m. 93 s köv. lapokon). E tanítványok könyveikkel részint a macedón-bolgárokhoz, részint pedig az Adria-menti horvátokhoz menekültek, ez azonban nem zárja ki azt, hogy a szláv nyelvű rítus és a glagolita írás Nagy-Moráviában és Pannóniában egy darab ideig még ne tengődhetett volna (vö. a Kijevi Levelek és a Prágai Töredékek nyelvemlékek vallomását). Az Adria-menti horvátoknál azonban a glagolita írás a X. századtól fogva tovább élt, fejlődött s itt megszakítás nélküli használata a mai napig kimutatható (l. erre a többek közt *Jagic*, Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente c. fentebb idézett művét és *Vondrák*, Altkirch. Grammatik² 54). A Frangepánok, akik Modrus-Fiume megye területének urai voltak, nem egy horvát nyelvű oklevelet állítottak ki a glagolita írással.

Másutt azonban a glagolita írást elnyomta a ma cirillica néven ismert írás, még pedig már a X. század elején. *Symeon* bolgár cár († 917) udvara a X. században cirillicával írt, s egészen kétségtelen, hogy a nyugati bolgár birodalomban is, a X. század második felében a hivatalos betűtípus a cirillica volt. *Sámuel* cárnak 993-ból datált síremlékkő felírata, amelyet a Prespa tó partján Macedóniában fekvő German nevű falu

templomában találtak, cirillicával van írva (l. erről: *Jirecek és Jagic: Die cyrilliche Inschrift vom Jahre 993: Archiv für slav. Phil.* XXI, 543—557).

Az oroszok is, akik 988-ban lesznek keresztényekké, a cirillica írást veszik át. Arra, hogy a glagolita írás használatának az oroszoknál a X. vagy a XI. században valami nagyobb-szerű nyomai volnának (l. *Vondrák, Altkirch. Grammatik*² 53), alig vannak adatok.

A fiatalabb, a IX., X. század határán keletkezett cirillica jegyeinek eredetéről semmi kétség sincsen. Csaknem valamennyi jegye az ugyanazon korbeli görög majuscula jegy mása. Az a pár betű pedig, amely a görög majusculákból nem származtatható, velük nem azonosítható, a régibb glagolita írásból van átvéve, vagy a cirillica betűkhöz formálva (l. *Isaac Taylor, Ueber den Ursprung des glagolitischen Alphabetes: Arch.* V, 191—192. — *W. Vondrák, Altkirchenslav. Grammatik*² Berlin 1912. 64—66. — *A. Leskien, Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslav.) Sprache. Heidelberg 1909. XXXVII. 1.* — *V. Jagic, Grafika u. slavjan: Enciklopedija slavjanskoj filologiji. Szt. Peterburg. 1911).*

Nem ily egységes a felfogás a glagolita írás eredetéről. Itt két nézet küzd egymással. Az egyik nézet szerint a glagolita írás minden jegye görög eredetű, még pedig a IX. századi folyó-írású görög minuscula mása. *Leskien* erre nézve ezt írja: „Das ganze System der glagolitischen Schrift und ihre Übereinstimmungen mit der kyrillischen macht es an sich wahrscheinlich, dass beide Alphabeten den gleichen Ursprung haben. Das kann nur heissen, dass auch das glagolitische aus der griechischen Schrift stammt. Wenn man den Ductus der griechischen Minuskel der zweiten Hälfte des 9. und des 10. Jahrh. mit der glagolitischen Schrift vergleicht, kann bei den meisten glagolitischen Buchstaben an ihrer Identität mit den entsprechenden griechischen Minuskelformen gar kein Zweifel sein. Die Frage, woher die glagolitischen Buchstaben stimmen, die nicht unmittelbar aus griechischen Zeichen ableitbar sind, kann daher auch hier nicht weiter verfolgt werden. Meine Ansicht ist, dass sie ebenfalls aus Zeichen der griechischen Minuskel kombiniert und stilisiert sind“ (i. m. XXXVII—XXXVIII. lp. és *Leskien A., Zur glagolitischen Schrift: Arch.* XXVII, 161).

A másik nézet azt mondja, hogy a glagolita írás legtöbb

betűje a IX. századi görög minuscula mása, vannak azonban egyes betűk, amelyek idegen: keleti ábécékből vannak átvéve. E nézetet legelőször *Safárik Pál József* fejtette ki „Ueber den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus. Prag 1858” c. dolgozatában, újabb időkben pedig *Vondrák Vencel* bizonyította részletesen „Zur Frage nach der Herkunft des glagolitischen Alphabets” c. értekezésében (I. Archiv für slav. Phil. XVIII. és XIX. köt.), majd „Altkirchenslavische Grammatik.”² Berlin 1912” c. műve 49—64. lapjain. *Vondrák* szerint kétségtelen, hogy a glagolita s héber vagy szamaritánus eredetű, a glagolita k zsidó eredetű, s minden valószínűség a mellett szól, hogy a glag. e szamaritánus, s ugyanilyen eredetű a glag. o. (I. Arch. XVIII, 553—556, XIX, 172, Altkirch. Gram.² 60—64.)

Safárik-Vondrák elméletét a *Konstantin (Cyrill)*-legenda is támogatja (kiadta *Miklosich* és *Dümmeler*, a bécsi Akadémia Denkschr. XIX. kötetében, magyar vonatkozásait l. a Magy. Honf. Kútírói 352—353). *Konsztantín*, aki a glagolita írás betűit egybeállította, nagytudományú, több nyelvet beszélő férfiú volt. Hogy kiváló politikai érzéke is volt, bizonyítja az, hogy ura moráviai kiküldetése előtt is felhasználta hasonló céllal. Így járt küldetésben *Konsztantín* a kazároknál is, megfordult a szaracénok közt, s tudjuk, hogy ez útja alkalmával „neki estek az ugrok, farkasmódra üvöltvén és meg akarták ölni” (MHK. 353). Kétségtelenül hiteles a legendának az az értesítése is, hogy *Konsztantín* zsidóul is, szamaritánusul is tudott s értette írásukat is.

Vondrák a maga elméletét fenntartotta *Jagic*csal szemben is. *Jagic* ugyanis a *Taylor-Leskien*-féle elmélet híve; szerinte is a glagolita írás minden jegye levezethető a IX. sz.-i görög minuscula írásból, tehát a glag. s és e is, még pedig gör. σσ-ból, illetőleg ε-ből. E két betűnél azonban annyit megenged *Jagic*, hogy aki őket alakította a megfelelő görögökből, ismerhette a héber-szamaritánus šin és he betűket s így ezek is hathattak a glag. betűk alakjaira (vö. *Jagic*, Grafika u. Slayjan 104).

Részletesebben kellett kifejtenem a glagolita írás eredetére vonatkozó elméleteket, még pedig azért, mert a kétféle elméletben azoknak a betűknek is fontos szavazata van, amelyekből *Németh Gyula* a székely írás e és o betűit származtatja. Azt gondolom, a magyar kutatóra nem lehet közömbös, vajjon a glag. e és o görög eredetű-e vagy pedig a IX. században Cherson—Kercs: Krim vidékén használt, ismert keleti: szama-

ritánus-héber ábécékből való-e. S nekem az a meggyőződés, hogy *Vondrák* elméletének van egy megcáfolhatatlan erőssége, olyan erőssége, amelyre se *Leskien*, se *Jagic* nem is reflektált. A glagolita írás betűi közül több, így az *e* és *o*, *jobbról-balra* néz. Ezt a görög írásból levezetni nem lehet. A görögök már a Kr. e. V. században a balról jobbfelé haladó írásra tértek át. Ez erősségét *Vondrák* kifejezetten hangsúlyozza is, mondván: „Die nach links blickenden Zeichen des glag. Alphabets sind eine Tatsache, die meines Erachtens nicht genug gewürdigt wird“ (Altkirchl. Gram.² 60). S ugyanezt kell mondanunk a székely *e* és *o* jegyekről; ezek is, mint már említettem, jobbról balfelé néznek s ilyen jobbról-balra haladó írás emlékei. S ezért elfogadhatatlan az, hogy a székely betűk egyike is görög eredetű lehessen (l. *Nagy Géza*: Ethn. VI, 276; *Munkácsi B.*: KSz. XIV, 229).

Nézetem szerint azonban a székely betűk nem származhatnak a glagolita betűkből, mert — mint fentebb kifejtettem — a glagolita írás történetében, fejlődésében nincs olyan történeti kapcsolat, amely a székely átvételt akárcsak távolról is velünk megértethetné. Érthető azonban a két székely betű, ha feltesszük, hogy mind a glag. *e* és *o*, mind pedig a székely *e* és *o* egy közös forrásra megy vissza.

Azt, hogy a székely írás egyszer reformon ment keresztül, bizonyítja az a körülmény, hogy benne a költűkre visszamenő jegyeken kívül görög eredetű betűk is vannak. Ezek a görög eredetű jegyek a székely betűsorba a pontusi görögöktől kerülhettek (l. *Nagy G.*: Ethn. VI. 276), szerintem nem később a IX., X. századnál.¹ E IX., X. századi reformba szépen kapcsolódnék bele a székely *e* és *o*, amelyek a Pontus vidékén használt héber-szamaritánus betűsorból kerülhettek (a betűformákra l. *Vondrák*: Arch. f. slav. Phil. XVIII, 555, XIX, 171). A székely betűsorban más ilyen zsidó-szamaritánus eredetű jegy is lehet. Így pl. a székely *zs* származtatható a zsidó *šin*-ből, szamaritánus *šan*ból, (l. *Vondrák*: Arch. XVIII, 553) is.

A Pontus vidékén tehát a székely rovásírás reformon mehetett keresztül. A reform abban állt, hogy a székely rovás-

¹ *Munkácsi*, akinek a székely írásról az a nézete, hogy az eredetileg a kúnok írása, azt igyekszik bizonyítani, hogy e kún írásba a görög hittérítőktől kerültek bele a görög betűk a XIII. század elején s a székelyek már ezekkel a betűkkel ellátott írást vettek át (l. KSz. XIV, 239).

írásba az itt használt görög, valamint héber-szamaritánus betűsorból néhány betűt átvettek. S ezt a megállapítást mintha a magyar nyelv hangtörténete is támogatná. A gör. χ , melynek pontusi alakja χ , a görögben az a , o , u hangok és a mássalhangzók előtt veláris zöngétlen spiráns, s úgy hangzik, mint a ném. *ch* ezekben: *Bach*, *Buch*, *Kuchen* (l. *Pecz*: A görög nyelv dialectusai: EPhK. 31:342). Minthogy pedig a székely rovásírásban a görögből vett χ a magyar h hangjele, ez csak úgy lehetséges, ha az átvétel idején a magy. h még ch hang volt. A magyar nyelvtörténetből tudjuk, hogy a mai magy. h eredetibb ch -ből fejlődött (l. *Gombocz*, Magyar történeti nyelvtan. Egyetemi előadások. III. rész 1. § 3. old. és 58. § 68. old.), s hogy ilyen ch a honfoglaláskor s még később is a XII. sz.-ban is ejtett magyar hang volt.

Hasonló vallomás látszik rejleni a székely zs jegyben, amely a székely írásban a zs hang jele. E székely jegy a zsidó zs ש -ből, vagy a szamaritánus s ש -ből származik s kezdetben a magyar s hangjele kellett hogy legyen. Tudjuk mármost jól, hogy a magy. zs sok esetben régebbi magy. s -ből zöngésült (l. *Gombocz* fentidézett előadásai 63. § 73. old.).

E két magyar hangtörténeti tanulság tehát szintén alkalmas támogatni azt a feltevést, hogy a székely rovásírás reformon a Pontus vidékén, a IX. századnál nem későbbben mehetett keresztül.

Hogy a tárgyalt betűk eredetének kérdése csakugyan úgy áll-e, ahogy kifejtettem, annak eldöntését másokra, nálamnál hivatottabbakra bízom. Azt az egyet bizton állítom, hogy a székely e és o betűk a glagolita írásból átvettek nem lehetnek. Lehetnek azonban a glagolita e és o betűkkel közös forrásból valók, innen hasonlóságuk. Ebből a közös forrásból való a székely zs is. — Az a kor, amikor a székely betűsor reformon mehetett keresztül, a IV. sz.-nál nem későbbi. Ezt a $ch > h$, $s > zs$ hangok története is bizonyítani látszik. S ha mindez így van, akkor talán mégis lehet arra gondolni, hogy a székely betűsor a magyarokhoz csatlakozott kazár: kabar törzs betűsora (így *Müller Konrád*: KSz. XIV, 14—16), mely esetben a székelyek talán mégis a kabarok utódjai.

Dr. Melich János.

ÚJABB SZEMPONTOK A POLITIKAI TUDOMÁNYBAN.

A legújabb politikai elmélet — főleg Kjellen behatása alatt — a gyakorlati politika számára kíván útmutatóul szolgálni s az elméleti és gyakorlati politika közötti tért mindinkább áthidalni igyekszik. Az elmélet is specialis igazságokból általános igazságok felé halad s célja: a megismerés. A politikai tudomány gyakorlati jellegét markánsan domborítja ki Réz Mihály posthumus könyvének¹ definíciója a politikai tudomány céljáról, mely szerint feladata: a gyakorlati politikai tudásra és érzékre való nevelés. Réz Mihály a maga nagy munkájában meg is oldja a politikai tudománynak általa supponált feladatát: csakis diagnostikát ad, az állam élet ezután is felismerhető tényezőinek diagnostikáját.

Alapjában véve a politikai tudománynak ezen iránya több mint figyelemre méltó, nemcsak érdekesség — elvont absztrakciók és ügyes hipotézisek foglalatja —, hanem éles és metsző realitás, mely mögött maga az élet van, a maga kétségbevonhatatlan tényeivel és e tényekből adódó igazságaival. E tényekből specialis igazságok folynak — egy adott kornak, egy adott helyzetnek speciális igazságai —, de a politikai tudomány Kjellen és Réz értelmezte célja éppen abban van, hogy segítségével egy adott situációban az egész helyzet helyes diagnózisa megállapítható legyen. Valóban el kell fogadnunk a politikai tudomány ezen gyakorlatias jellegét és ezirányban való fejlesztésének szükségességét, mert éppen itt volt a rettentő űr: az elméleti és a gyakorlati politika közti különbségben, abban, hogy az elméletben egész más igazságok következtek egy hipotesisból, mint a gyakorlatban, hol egészen más igazságok teremtettek eszközöket az elméleti politika által felállított hipotézisek elérésére. Természetesen az elméletes politika normái sohasem érettek el és mindig csak irotlak maradtak, szemben a gyakorlati politikának az elméleti politika általános igazságait elérni kívánó, tényleg azonban mellőzni kívánt és csupán az adott helyzetben folyó specialis igazságaival. Így került szembe egymással az élet és gyakorlat, mert szemben álltak: a gyakorlati politikai élet megkövetelte speciális igazságok nem mindig fed-

¹) Réz Mihály: A történelmi realismus rendszere. Bpest 1924. Ism. E I. Sz. 1924. szept. okt. számában.

ték az elméleti politika általános, csaknem dogmatikus igazságait, a gyakorlati politika megteremtette a maga speciális igazságai megjelenési formájára : a publicistikát.

Publicistikában mindig meg van az aktualitás, az aktualításban pedig a gyakorlati politikai actio szempontja. Konkrét eredményeket kíván elérni s ezért nyúl a politikai actio igazolására gyakran oly szükséges elméleti eszközökhöz.

Ezért virágzott fel a publicistika s ezért mutatott határozott irányban hanyatlást az elméleti politika.

Az elméleti politikai tudomány gyakorlatiasságának rendkívüli fontosságu ténye megnyilatkozik pld. azon értékelésben, azon irányzatokban, melyeket „az államról“, „az intézményekről“, „a nemzetről“ táplálunk. De a tudomány nem merítheti ki feladatát csupán abban, hogy irányvonalakat mutat, hanem ezzel perspektívát is kell, hogy adjon. Perspectiva nélkül nincs valódi, mélyen átfogó politikai szemlélet. Itt kapja meg vonatkozását a politikai tudomány a történelemtudománnyal, ezen át a történetfilozófiával és a történeti sociológiával. Perspektívában fontos azonban a zárószög, hogy honnan nézem és meddig nézem a képet. Van tehát ennek is egy változó eleme : ez a szemlélet iránya, helye, kora és a visszatekintés mértéke. Nagy történeti korszakok lezárulnak, nemzetek eltűnnek, államok felbomlanak, mindegyik az emberi fejlődésnek egy-egy lezárt attitűdjé, a politikai szemlélet perspektívája azonban nem állhat meg egy-egy nagy történeti ténynél (melyből a politikai igazságok egész sora következik ugyan), hanem kell hozzá egy egységes nagy kozmikus szemlélet. De mert még a politikai tudományban is nagymértékű a relativitás, a perspektiva irányát a kitűzött célnak megfelelően kell megállapítani. Ha pld. a nemzeti politika elméleti igazságait keressük, hiába nézzük az ókor történelméből fakadó még ma is gyakorlati politikai tanúságokat, az összefüggés nincsen meg és nincs is meg a történelmi perspektiva hatása. De ha a nemzetpolitika fejlődését áttekintő helyes perspektívát kívánunk, úgy annak záróideje Napoleon kora, melyből kiindulóan a nemzeti elv progressiv erőre kap és a politika uralkodó tényezőjévé válik. De ha nem a nemzeti politika fejlődési principiumait keressük, hanem érvényesülésének eszközeit, akkor a perspektívát már hosszabb távlatra kell beállítanunk és nem állhatunk meg Napoleonnál, hanem a kozmikus szemlélet segítségével kell keresnünk más eszközök megismerését is.

Az egészséges kozmikus szemlélet kapcsán nemcsak értékes gyakorlati igazságok adódnak, hanem teljes súlyával megjelenik az erkölcs jelentőségének mély problémája a politikai tudomány szempontjából. A közéleti és magánéleti erkölcs problémája teljes jelentőségében áll előttünk, melynek megfejtése még ma is izgató feladata a tudománynak. Az erkölcsnek a politikában való érvényesülését a célgondolat szempontjából kell megítélni. Ha az újabb kor politikai történetét is nézzük, még akkor is, az erkölcsök érvényülésének relativitása mellett az erkölcsi célgondolat abszolút volta megállapítható. Korunk legmagasabb politikai eszménye a nemzet, mely célgondolat érvényesülése gyakran az erkölcsi törvények megszegésével történik ugyan, de maga az elért siker, már a célgondolat abszolút erkölcsi volta miatt mentesítést nyer. Kétségtelen, hogy a politikai tudománynak a politikai erkölcs fogalmi meghatározása tekintetében még feladatai vannak. Mert bár állhat előttünk a maga feltétlen uralkodásra hivatoltságában a keresztény erkölcs, ma még csak azt állapíthatjuk meg, hogy a keresztény erkölcs csupán normatív erővel bír a politikai erkölcs szempontjából.

A tömegpsychologia törvényeinek ismeretéből az elmélet számára a gyakorlati tanulságok egész sora következik. Forradalmi korszakoknak egészen más a mentalitása, mint az autokratikus kormányzati időké. Fokozatosan demokratizálódó politikai korban a tömegpsychologia törvényeinek ismerete feltétlenül szükséges.

Általában a speciális viszonyok fontosságának döntő jelentősége van épen a politikai tudomány szempontjából. Nemcsak anyagi tényezőknek (melyek jelentőségét a történelmi materialismus annyira túlbecsüli), hanem a lelkieknek is. Mert nemcsak a nyers erő probléma, a politikai tudomány szempontjából a politika energetikája is kétségtelenül fontos jelentőségű, de ezzel párhuzamosan állanak az erkölcs és psychologia a politikában sem ignorálható törvényei.

De végső alapjaiban a politika mégis csak hatalmi kérdés. Macchiavelli jelentősége épen abban van, hogy ő fejezte ki legelőször és legvilágosabban a hatalmi szempontok rendkívüli fontosságát. Macchiavelli felismerte az energiát, de már nem analizálta azt. Nem ismeri fel, nem is értékeli, a hatalmi politikának a politikai etikához való viszonyát és a hatalmat végső

célnak tekinti, nem eszköznek csupán. Itt újra a megvizsgálandó és tisztázandó kérdések egész sora nyílik meg a politikai kutatás számára. Míg Macchiavelli csakis az államférfi hatalmát látja és azt vizsgálja, addig a politikai tudomány feladata reámutatni ezzel szemben arra, hogy az állam (a nemzet) hatalma a végső szempont és a politikának belső rugója. Érdekes, hogy a magasabb és tisztultabb államerkölc a haladásnak milyen etapjain halad át, anélkül, hogy végleg megállapodva az államhatalmi tényezőket determinálja.

Az a nagyhatalmi politika, mely a XIX. század közepétől megszabta Európa politikai alakulását, lényegében és természetében egy öntudatos hatalmi politika volt. Az a nemzeti politika, mely megteremtette a német és olasz egységet, Magyarország alkotmányát visszaadta, tulajdonképpen szintén egy erőteljes hatalmi politika volt. És nem szabad csodálkoznunk azon sem — ha a politika örökérvényű tapasztalatain át vizsgáljuk napjaink eseményeit, hogy ezekben oly sok a hatalmi vonás.

A hatalom marad mindig lüktető elem, hajtóereje minden politikai akciónak. De amíg a középkorban — annak erkölcsének megfelelően — a hatalmi tendenciák központjában a hierarchikus államszervezet feje áll, addig ma, minden öntudatos politikai akció a nemzetből indul ki és oda tér vissza. Mennyi szenvedés, mennyi keserűség kíséri a politika örökké változó, örökké megújuló, de lényegében mindig ugyanaz maradó motorjának pályáját. És mégis a hatalmi politikának minden expansivitása és a nemzeti politika uralmi tendenciáinak minden brutálítása dacára a történelem arra tanít — és ez a politikai tudomány szempontjából a legértékesebb tapasztalat, — hogy az emberiség haladása egy magasabb erkölcsi felfogás felé vezet, amelyről Réz Mihály azt tanítja, hogy „egy nemesebben érző emberiség lelkében az államnak igazi rendeltetése a maga egész eszményi tisztaságában nyilatkozik.”

*

A politikai tudomány fejlődésének itt felvetett problémái nem merítik ki a politikai tudomány feladatának egész anyagát. Csak részlet-szempontra mutattunk rá és oda következettünk, hogy a hatalmi politika és ezen hatalmi politika erkölcsének szempontjai volnának tisztázandók. Maga a tudomány itt nem abban a filozófikus magasságban érteti, mint azt érteni

szokták, hanem inkább azon különbözőségnek értékelésén, mely a gyakorlat és elmélet politikája között fennáll.

Gyakorlat tapasztalataiból önkényt adódnak a következtetések, melyekből az elmélet számára a tanulságok levonhatók. És valóban ez ma a politikai tudomány igazi hivatása.

Dr. Albrecht Ferenc.

AZ OLVASÁS MŰVÉSZETE.

Emerson panaszosan említi egyik iratában, hogy az embereket ellátják ugyan könyvtárakkal, de nem gondoskodnak tanárokról, kik a könyvekről és az olvasásokról tartanának előadást. Pedig az ő nézete szerint erre a tanszékre volna legnagyobb szükség.

Társadalmunk szellemi életének ellentétes irányzatai, különösen pedig a műveltek világnézetének szembetűnő hiányosságai igazolják a nagy amerikai gondolkozó állításait. Látszólag a könyv és az olvasás a kulturális élet középpontjába került. Óriás pénzáldozattal megépítik és fölszerelik a nagy könyvtárakat. Évről-évre száz és száz új kötet növeli az addigiak szellem-gazdagságát. Ujságok, folyóiratok szerteviszik az ismert kincset s lassú munkálkodással igyekeznek egymásmellé illeszteni az értelmi és szívbeli műveltség építő köveit. De mindez a szellemi életnek csak külső rajza, mely nem tükrözi híven az emberek elrejtett lelki életét. A valóság az, hogy a könyv-olvasó emberek száma korántsem oly nagy, mint gondolnók, a jó könyvet olvasók száma még kisebb, a jó könyvet jól olvasók száma pedig elenyésző kicsinnyé zsugorodik.

Az emberi szellem nagy mezőségein szétszórva hevernek évezredek kincsei, de az aranyfoglalatú ékkövek, a régi mivű vert ezüst kincsek összevegyülnek a csillogó üveggyönggyel s az értéktelen aranyutánnal. Kevesen keresik meg azt a könyvet, mely lelkük benső szükségletével közösségben áll. És még kevesebben tanulják meg azt a bölcsességet, hogyan kell a jó könyvet úgy elolvasni, hogy a helyes olvasás által a könyv kincse lelkünk kincsévé legyen.

Az olvasás művészete az a gyakorlati bölcsesség, melyben szerephez jut a lelkitehetségek mindegyike: az értelem

okos ítélete, az érzés helyes sugallata s az akarat erőt összefogó parancsoló szava. Ahol ez a három összhangba símul, ott kialakul az olvasás művészete. Az olvasás művészete tehát, mint a mindennapi élet körébe tartozó legtöbb kérdés, tulajdonképpen gyakorlati dolog. Azokon a tehetségeken izmosodik életformáló erővé, melyek az ember nevelő munkájának hatáskörébe tartoznak. Így tehát éppen úgy nevelhetjük magunkat az olvasás művészetére, mint az élet egyéb javainak helyes használatára. Másokat szintén megtaníthatunk erre a művészetre. Nincs abban semmi nehézség! Az egész abban áll, hogy az olvasás néhány alapelvét életünkön végigvezessük s a helyes olvasás külső feltételeit megtanuljuk. Jóllehet a kérdés egészen egyszerűnek látszik, mégis művészetnek nevezzük azért, mert a művészet hatalmas erejét rejtí magában. Ugyanazt a munkát végzi, mint a szobrász alkotó művészete. Főlemel a közönséges föld porából, darabosságunkat letördeli, ember formánkat kicsiszolja, tartalmat önt a tehetség és érzés külső formáiba és tüzet gyújt a lelkünk mélyén: az emelkedett gondolkodásban visszasugárzó isteni hasonlatosság tüzeit.

Az olvasás művészete sokszor az élet művésztévé avat. Nagy emberek szellemi örökségével gazdagítja lelkünket, tudást, ismeretet, műveltséget, életbölcsséget és élelmességet kölcsönöz. Aki megszerzi, a tiszta boldogság egy részét szerezte meg.

Az olvasás művészetének alapelveit három rövid pontban foglaljuk össze: 1. Az olvasást mindig kapcsoljuk össze benső életünkkel; 2. csak jó könyvet olvassunk; 3. jól olvasunk, mert rossz olvasással elrontjuk a jó könyvet is.

1. Az első kérdés az, hogy az ember minek tekinti a könyveket és minő jelentőséget tulajdonít az olvasásnak. A többség az olvasásban kellemes szórakozást keres. Ráérő idejét, melyen munkaereje fölszabadul, szellemi tartalommal igyekszik megtölteni s azért azokhoz a könnyebb fajsúlyú könyvekhez fordul, melyek nem fárasztják, hanem inkább megpihentetik.

A könyvek ugyan sok élvezetet és szórakozást rejtenek magukban, mégis igazi jelentőségük nem ebben rejlik. Az olvasás nemcsak a szórakozás eszköze, hanem az életfejlődés egy munkás tényezője. Életünk folyásába úgy illeszkednek bele a könyvek, mint a hegyoldalból előbuggyanó forrásvizek a messze vidék tenyészetébe. Száz meg száz könyv a messze futó idő homokjába vesztí vizét, csakhamar el is felejtjük, hogy

kezünkben volt és olvastuk. De néha jön egy kiválasztott s az egyszerű borítékon, a megszokott nyomáson átüt az örökkévalóság jegye. Lelki világunk s a könyv között sajátos kapcsolat fejlődik. A könyv bélyege ráütődik életünkre s a sorokból kisugárzó szellemi erő beleolvad ama lelki erőkhöz, melyek gondolkozásunkat irányítják s tartalommal töltik meg világnézetünk külső körvonalait. Ha a könyvolvasó ember szételemzi életét s fejlődését, csodálkozva látja, hogy az otthon, a szülők, a környezet mellett egy-egy könyv is mély barázdát vont szellemi és erkölcsi életébe. Multat járó emlékezetünk megismeri a lélek homokjában az édesanya símogató kezének, az apa intelmének hatását. A jellemünket befolyásoló tényezők közt megtaláljuk a régi hajlék ismert szögleteit, a fiókos szekrények elmosódott körvonalait s azt a patakperti csallitot, mely valamikor gyermeklelkünk első zsongását hallgatta. De ha igazságosak vagyunk, akkor szívünk melegségével végigsímogatjuk azt a könyvet is, mely bélyegét ráütötte életünkre s irányt szabott gondolkodásunk és érzésünk elé. És ilyenkor észreveszszük, hogy az igazi könyv nem egyszerű szórakozás, hanem több ennél: az életfejlődés eszköze.

Ebben rejlik az olvasás művészetének első alapelve. Komoly érzést tételez föl, mellyel olvasmányunkhoz közeledünk. Szent elhatározást követel, mellyel nemcsak röpke tűnésű szórakozást, hanem élettartalmat, tudásra, érzületre nemes indítást keresünk olvasmányunkban. Akiben ez az érzés nincsen meg, az kézbe veheti a maga könnyű könyveit, de még azokat sem tudja igazán megbecsülni. Aki azonban olvasmányában életképző erőt lát, az sohasem tudja kivonni lelkét a szeretet hatása alól. Megkeresi azt a könyvet, melyet neki írtak, melyre éppen neki van szüksége; melynek egyszerű, szürke tábláját valamikor szeretettel símogatta, melyet az édes szülői intés mellett híven őriz emlékében mindenkoron. A könyvet úgy szereti, mint barátját, úgy becsüli, mint áldott jóltevőjét. S lelki fejlődése irányait és erőit keresve, megtalálja egyszersmind a tiszta szórakozás boldogságát.

Montaigne mondta, hogy ő a könyvekben mindig okos időtöltés által élvezetet keresett. Vagy ha tanulni akart, akkor is azt a tudományt kereste, mely az ember lényéről szól s a mely megtanította arra, hogyan kell helyesen élni és meghalni. Hogy valaki mennyi tudományt keres a könyvekben, az az

illető hivatásától s egyéniségétől függ. De bizonyos, hogy olvasmányai által kell megkeresnie azt a tudományt, mely megtanítja helyesen élni és meghalni. Az olvasás az emberi élet fejlesztő ereje.

2. Az olvasás művészetének második alapelve: *Csak jó könyvet olvassunk.* A jó könyvben megtalálunk mindent, amire szükségünk van. A rossz könyv ellenben mindig egy jó könyvet üt ki kezünkéből. Megfosztja lelkünket a gazdagodás lehetőségétől, sőt idegen anyaggal telíti lelkünket, mely fejlődésünknek nem kedvez. Az olvasás művészetének igazán komoly intése rejlik abban a szóban: csak jó könyvet olvassunk! Es pedig mindenből a jót olvassuk!

Egyik értékes iratában Taine megállapítja az irodalmi érték fokozatait. Legfelül van a divat irodalma, melynek hatása csak néhány évig tart. Kihajt és lehull az év leveleivel. Ide tartoznak a napi kérdések, a brosurák és a szépirodalmi alkotások nagy része. — Azután szélesen futó földréteg, termő humusz következik, mely magába fogadja s táplálja a szellemi élet szerte ágazó gyökérszárait. Azok az eszmék, melyek ezekben a könyvekben kifejezésre találnak, megegyeznek ezek érzelmeivel s fennállnak egy történeti félkorszakon át. Épen azért eltűnésükhöz egy egész nemzedék megváltozása szükséges. Ilyen a szépirodalmi munkák egy része. Lejebb a történelmi korszak hatalmas mészkő rétege terül el. Ezek a könyvek több évszázadon keresztül kifejezői a nemzetek gondolkodásának. Egy eszmében foglalják össze azokat az erőket, melyek milliók szívét dobogtatják. Mikor azonban a történelmi korszakok sírba dőlnek, akkor ezek az alkotások is eltűnnek s helyet adnak egy új történelmi korszak teremtő erejének. Az eddigi könyvek a változásban mutatják az irodalmi művek egyik sajátos jellemvonását. De a szellemáramlatok mélységében, ahova változás vihara nem hat le, van egy megingathatlan, állandó gránitréteg. Azok a könyvek tartoznak ide, melyek az ember lényében rejtőzködő képességét és hivatást, népfajok jellemvonásait, a valláserkölcsei világnézet alkotó eszméit juttatják kifejezésre. Ezekről mondja Taine, hogy „túlélik a századot és népet, mely létre hozta őket. Átlépik az idő és tér határait; megértésre találnak mindenütt, ahol gondolkozó emberek vannak: népszerűségük elpusztíthatatlan s életük időtartama végtelen. Az ilyen könyv utolsó próbája annak a viszonynak, mely az erkölcsi értéket az irodalmi értékkel összeköti.“

A könyvek geológiai rétegeiben két nagy csoport áll előttünk. Az egyik az idő könyve, a másik az örökkévalóságé. Az idő könyve a változások forgatagában születik s az emberi, nemzeti lélek érzéseit, felfogását tükrözi vissza. Az idő hozza s az idő el is temeti. Az örökkévalóság könyve ellenben föléje emelkedik az idő változásainak. Örökkévalóságot biztosít magának azáltal, hogy az emberi lélek, az emberi élet megmaradó részeit kiemeli. Megváltozhatnak az embernek világnézete, más irányítást nyerhet életfelfogásunk és gondolkodásunk, az örökkévalóság könyvei akkor is megőrzik időszerűségüket. A minden kor emberének a lélek változatlan értékeiről, az élet megmaradó eszményeiről beszélnek. Az idő mulik, de ezek a könyvek nem mulnak el soha.

Az idő könyveivel összeköt a mindennapi életszükséglet. Korunk gyermekei vagyunk. Az emberek együtt-éléséből s a kor-szellem áramlataiból senki sem vonhatja ki magát. Ember és emberiség közt maradjon meg mindig ez az állandó kapcsolat. Azért soroljuk olvasmányaink közé a szellemi élet futóhomokjának, humuszának, meg mészkőrétegének könyveit, ha nem is látjuk rajta az örökkévalóság bélyegét. Olvassuk a sokszor muló értékű, de azért az általános műveltséghez szükséges röpiratokat, szépirodalmi munkákat, értékezéseket, ujságközleményeket. De tartsuk szem előtt a felállított elvet: mindenből csak a jót olvassuk!

Nehéz megmondani, hogy mi irányítsa a kiválasztás munkáját. A legtermészetesebb az volna, ha figyelemmel kísérnők az ujságok irodalmi rovatát s a könyv-kritika vezetésére bízunk magunkat. Azonban ez a mi időnkben fájdalom, elveszítette hitelét. Sokszor az egész kritika nem egyéb, mint a kiadó reklám-hire, vagy egy jó barát szívességi szolgálata. A tárgyilagosságot a bíráló fogvatékosságaira ráborul a névtelenség palástja. Éppen olyan óvatosaknak kell lennünk azokkal a könyvekkel szemben, melyeket szellő-szárnyaira kap a hírnév. Sokszor ilyenkor is az ügyes reklám dolgozik s a könyvekből nem az olvasónak, hanem csak a kiadónak van haszna.

Egy gondolkozó azt a tanácsot adja, hogy csak olyan könyvet olvassunk, mely már legalább egy éves. A tanács jó, de gyakorlati kivitele több nehézséggel jár. Mindenekelőtt bizonyos az, hogy egy esztendő nem elegendő a könyv értékének megállapításához. De könnyen előállhat az a veszedelem

is, hogy az új könyvek nagy forgataga nem emeli ki a jó könyvet az eltemetettek sorából, hanem még jobban eltemeti. Ezenkívül egy esztendő elmultával is a könyvmegismerés ugyanazon fogyatékos eszközei állanak rendelkezésre, mint a könyv megjelenésekor. És végül, a könyvek bőtermő időszakában könnyen elmaradunk s nem tudunk lépést tartani az irodalmi élet fejlődésével.

Legbiztosabb, ha az írókat s irányukat megismerjük s a szerint állapítjuk meg, hogy kitől mit várhatunk s azt is, hogy mit hol keressünk. Csalódástól, hiábavaló fáradságtól, sőt sok lélekrontó olvasmánytól is megkímélhetjük ezáltal lelkünket. Csak arra kell vigyáznunk, hogy ne zárjuk le tulságos korán íróink sorozatát. Tartsunk lépést az irodalom fejlődésével s az új írók közül keressük ki az olvasásra érdemeseket.

Sokkal könnyebb dolgunk van a régi könyvekkel szemben. Ezeknél igazi kritikai nagyhatalom végzi az igazságos kritika munkáját. Az örökkévalóság kapujában ül az „idő” s csak azokat a könyveket bocsájtja be a halhatatlanság birodalmába, melyek „az irodalmi értéket összekapcsolják az erkölcsi értékkel.” A kapun belől, az emberi kultúra örök városában, hömpölyög a változást megtisztító folyam s hullámai hátán a megsemmisülés felé görgeti az elavult társadalmi és államformákat, az erejüket veszített eszméket, a divatja mult irodalmi és művészeti irányzatokat. Rohanva sodorja emberöltők értékeit, évszázadok gondolkodásának irányító erőit. De változatlanul meghagyja azokat a könyveket, melyek a lélek megmaradó tulajdonságait s az élet változatlan jellemvonásait rejtik magukban. A történelmi átalakulás minden nagy időszakában megismétli ezt az ítéletmondást az idő. Sírba veti azokat a könyveket, melyek időközben elveszítették az örökkévalósággal való kapcsolatot s csak azokat bocsájtja tovább, melyek ez időszaktól is kivívták az örökkévalóság jogát. Ilyenformán az idő mulásával megkevesbedhetik az örökkévaló könyvek száma, de a megmaradottakban megtaláljuk az emberi szellem minden tündöklését, az egyetemes életigazságok minden erejét. Ezeket a könyveket olvasva érezzük, hogy az igazi könyv nem rajtunk kívül álló közömbös érték, hanem életépítő hatalmas erő, melynek szerep jut életünk, gondolkodásunk, világnézetünk kialakításában.

Az idő és örökkévalóság könyvei közt tartsunk bizonyos

arányt. Keressük meg a változó irodalomban az értékest, maradjunk kapcsolatban korunk szellemével, de emellett tudjunk évszázadunk fölé emelkedni s keressük meg azt, mire nem életünk elmuló, hanem örökké való részére van szüksége. Az esztétikai nevelésről szóló munkájában azt tanácsolja Schiller: „élj századoddal, de légy teremtménye ; azt nyújtsd kortársaidnak, amire szükségük van és ne azt, amit dicsérnek.” Ugyanezt mondjuk az idő és az örökkévalóság könyveiről. Élj századoddal és emelkedj föléje ! Azt keresd, amire lelkednek szüksége van és ne azt, amit mások dicsérnek !

3. Az olvasás művészetének harmadik alapelve, hogy *jól olvassunk*. Sohasem a könyv elolvasása a cél, hanem hogy olvasás által képességeinket fejlesszük, ismereteinket gazdagítsuk s önálló gondolkozásra neveljük magunkat. Nem elég, ha van olvasni valónk és van olvasásra való időnk, mert az ember könnyen betűolvasóvá alacsonyodik. Az ilyen helytelen olvasás teremti a félművelteket, kiknek lelkében zavarosan kóvályog a megértetlen eszmék áradata. Életeszményük, világnézetük nem a határozottság márványából, hanem a határozatlanság viaszából van kifaragva. Hajladozva állnak az élet változása közt s minden külső befolyás ráüti lelkükre átalakító hatását. Az ilyenek sokat olvastak ugyan, de kevésre emlékeznek és még kevesebbet tudnak. Az ilyen olvasás többet árt, mint használ. A helyes olvasás az időöltés alacsonyságából fölemelkedik az önfúdatos művészet magasságára. Föl-tételei : a rendszeres, a pontos és a gondolkozva olvasás. Bizonyos az, hogy tudást, műveltséget, lelki fejlődést csak a helyes olvasás biztosít az embernek.

Tudomány. Szépirodalom. Biblia.

Az olvasmány megválasztásánál két elvnek kell érvényesülnie. Az első az ember hivatására, a másik az általános műveltségre vonatkozik. Az ember mindenkifelett azokat a könyveket olvassa, melyek kenyérkereső munkájával s hivatásos foglalkozásával állanak kapcsolatban. Szociális és erkölcsi érdek is ezt követeli. Szociális érdek azért, mert a munka közgazdasági értéke a képzettség alaposságával együtt növekszik ; erkölcsi érdek pedig azért, mert a lélek hozzájárulása által elmélyedő munka több boldogságot biztosít, mint a robotba végzett kenyérszerző munka. Aki ezt a szakműveltséget elhanya-

golja, az ahhoz a házhoz hasonlít, melyet megépítettek ugyan, de tatarozásáról nem gondoskodtak.

Nagyon kíváncsi lenné, hogy az emberek mindenekelőtt az élethivatásukkal összefüggő olvasmányokat keressék meg.

A szakműveltség mellett keressük meg az általános műveltség alkotó elemeit. Olvassuk a világirodalom nagy íróit, azokat a műveket, melyek az emberiség szellemi életét irányították és mozgásba hozták. Mélyedjünk el abba az eszmekörbe, mely évszázadokat, talán évezredeknek nevelt üdítő erejével.

Ne mellőzzük az *óvilág* szellemi termékeit. A klasszikusok sok irodalma formai tökéletességével, tisztult világnézetével s gondolatainak mélységével szól hozzánk. Ezek a népek a történeti fejlődés minden fokozatát megjárták. Az egyszerűség természeti állapotából felemelkedtek a hódítás magaslatára, elérték a szellemi királyság trónusát s aládőltek az enyészet sírjába. Bölcsőjüktől egészen a sírig kísérhetjük őket s történelmük befejezettségéből a történelem bölcséletének örök igazságait tanulhatjuk meg. Elmulásuk olyan, mint az erkölcsi törvény sértetlenségének s a nemzeti lélek halhatatlanságának apológiája.

Különösen tanulságos a görög és római klasszikusok olvasása. Aristoteles, Platon, Homeros, Seneca, Cicero az egész emberiség tanítómesterei. A teremtő szellem mindenféle szépségeivel, tartalmi erejével, természetességével és közvetlenségével lépnek elénk. Tudományukat nem könyvekből, hanem a történelem tanuságtételeiből, az életből s a dolgok jelenségeiből merítették. Éppen azért minden korszak számára van mondanivalójuk.

Aki bírja a latin és görög nyelvet, az mindenesetre eredeti nyelven olvassa ezeket a könyveket. Minden nyelv egy kialakult filozófia, melyben a nemzeti lélek őserije és szépsége csillan meg. A fordításban rendesen éppen ez a sajátos erő és szépség halványodik el. Ha azonban nem bírjuk eléggé az eredeti nyelvet, vagy félünk a szótárral, nyelvtannal és segédkönyvvel küzdő olvasástól, akkor keressünk jó fordítást, de a klasszikusok olvasásáról ne mondjunk le. Emerson is fordításban olvasta a régi klasszikusokat. Azt mondta, hogy a könyvben az ismeret és az emberi érzés igazán értékes s ezt mindig le lehet fordítani. „Ha a könyvet lefordították anyanyelvemre, — így szól — akkor éppen oly kevésbé jut eszembe

az eredetihez nyulni, mint ahogyan nem úszom végig a Károly csatornán, mikor Bosztonba megyek.”

Olvassuk a *történelem könyveit*. A nemzetek fejlődése mindig érdekes és tanulságos. A letűnt idők eredményeiből következtetünk a létrehozó erőkre s a régi századok léptei nyomából kifürkésszük a jövőendő fejlődés útirányát. A társadalmat mozgató eszméket és intézményeket is igazságosabb szemmel mérlegeljük, jelentőségüket és rendeltetésüket is világosabban látjuk, ha ismerjük keletkezésük és fejlődésük körülményeit. Sok eszme más irányt és sok alakulás más formát nyert volna, ha az emberek nem veszítik el a megelőző időkkel való kapcsolatot. És ki tudná számba venni: mennyi megbecsülhetetlen erőfőket veszítettek a népek hagyomány, élet szokás, nemzeti sajáttságban, hány évszázadra vetettek vissza rossz szellemi fegyverkezés, ügyellen csatározás miatt csak azért, mert nem okultak a történelem tanulságaiból.

Ebben már körülbelöl benne van, hogy mit keressünk történelmi olvasmányaikban. Ne olvassuk a részletekbevesző, adatgyűjtő munkákat. Egyes adatoknak akármikor utánanézhethetünk, ilyesmivel kár az emlékezetet terhelni. Általános műveltségünknek olyan történelmi ismeretre van szüksége, mely bizonyos magasságból mutatja az emberiség fejlődését s nagy vonalakban megrajzolja a történelmi korszakok kialakulását. Az aprólékos esemény, adat csak tartalom, mely a nagy vonalú keretet megtölti és magyarázza. Nem mondjuk, hogy ezeknek értékük nincsen, hiszen belőlük fejlődik a történelem, csak arra figyelmeztetünk, hogy adathalmaz sohasem kárpótolhat az általános történelmi áttekintés hiányáért. Azért ne veszítsük el figyelmünket a részletkérdésekben. Keressük meg a történelmi korszakok nagy szellemáramlatait s azokat a teremő eszméket, melyek kikristályosítják egy korszak jellegzetességét. Ilyen könyveket keressünk és olvassunk.

Saját nemzetünk történetével szemben ugyanezt az elvet alkalmazhatjuk azzal a javítással, hogy minél teljesebb megismerését soroljuk honfiúi kötelelességeink közé. Egy olyan történelmi könyv, mely a nemzet fejlődését filozófiai magaslatról vizsgálja s hasztalan küzdelmeit, tenger szenvedéseit oknyomozással kutatja, valóságos nemzeti közszükséglet. Az ilyen könyv olvasása megteremti az öntudatos hazafiságot s megépíti a történelmi alapon fejlődő nemzeti politika alapját.

A *filozófia* már elvont térre hívja az olvasót. Gondolkodásra kényelmes korunkban nincsen is a műveltek körében olvasó közönsége. Sokan úgy érzik, hogy elveszítette a mindennapi élettel való kapcsolatot, s elméleti rendszerek gyűjteményévé lett. Visszariadnak száraz megállapításaitól s félnek zegzúgos útvesztőitől.

Ezekből a könyvekből kevés is elég. Legjobb, ha az egészről áttekintő ismeretet szerzünk. Jöjjünk tisztába az alapkérdésekkel s tudjuk a nagy gondolkozókat az egyes korszakokban elhelyezni s jelentőségüket megérteni. Ez is több, mint amit az általános műveltségnél találunk.

Ha egy lépéssel tovább mehetünk, akkor azt óhajtanók, hogy a művelt ember ismerkedjék meg legalább egy filozófus rendszerével és pedig nem a filozófiatörténet néhány lapnyi ismertetéséből, hanem a filozófus valamelyik főművéből. Ilyenformán bepillantást nyerünk a rendszerek mélyére, megismerjük, talán meg is tanuljuk a fegyelmezett gondolkodás, a szabatos gondolatképzés feltételeit. Felületes korunknak mindenestre javára szolgálna, ha gondolkozása határozottságot, világnézete emelkedettséget, ítélete egyenességet és egész élete következetességet nyerne.

A *természettudomány* újabb alkotásait szintén ismernie kell a művelt embernek. Oly hatalmas erővel tör előre az emberi kutatás emez ága, a legégetőbb problémákat annyira új világításba helyezte, hogy nem szabad előtte szemet hunynunk.

Éppen így vagyunk a *társadalmi tudományokkal*. Ezek az igazi modern tudományok, melyek az élet gyakorlati követeléseivel számolnak. A társadalmi alakulások elméletét, törvényeit, az egészséges fejlődés feltételeit, az emberi méltóság követeléseit tárják szemünk elé. Itt van a szociológia végtelen birodalma.

Úgy a természettudományi, mint a társadalomtudományi kérdésekről szerezzünk tájékoztató ismeretet. Ne akarjunk azonban mindent elolvasni és ne vonultassunk fel minden tudományos készséget, mert akkor valószínűleg hamarosan félretesszük ezeket a könyveket. Egy gyakorlati gondolkozó azt a jó tanácsot adja, hogy „mindig az eredeti műveket és a mestereket valasszuk, a tanítványokat ellenben mellőzzük. Tehát Darwint, Häckelt, Marxot, Lassalét, Fouriert, St.-Simont és ne a materialisztikus természettudományi előadásokat s a szociá-

lis kérdés végtelen és naponkint növekedő irodalmát, melyet nyugodtan elhagyhatunk, ha a főműveket olvastuk.” Schopenhauer is azt mondja: „Inkább könyvet végy második kézről, semmint a tartalmát.” Egy kis tervszerűséggel sok hiábavaló munkától megszabadulunk s egy kis kitartással sok értékes ismeret birtokába jutunk. Természetesen nem szabad félredobnunk a könyvet, ha egy kissé vastag, vagy az első oldal átdolgozása egy kis nehézséggel jár.

A szórakoztató olvasmányokkal, regényekkel, elbeszélésekkel stb. szemben legyünk óvatosak. Ezek befolyásolják legerősebben életfölfogásunkat és ezzel együtt életirányunkat. Nem mellőzhetjük őket, mert kifáradt lelkünket pihentetik s a munka egyoldalúságának bántó éleit eltompítják. Az életösszhangnak egy nagyon szükséges tényezője: a képzelő erő nagyrészt ezekből a könyvekből táplálkozik. Egy darab életet varázsolnak elénk. Embereket vonultatnak el szemünk előtt, akik küzdenek, szenvednek, szeretnek, gyűlölnék. Megmutatják a fejlődés útját, magasbatörő diadalok és mélybetaszító bukások mozgató rugóit. A legjobbak ezek közül többet jelentenek az egyszerű könyvnél. Lapjaikról életfuvalom, a holt betűkből a hús és vér valósága lép elénk. Robotos mindennapiságunkba a változatosság élet csalogató verőfénye lopózik s napot-emésztő egyformaságunkat megaranyozza az indulatok játéka.

De éppen ebben rejlik a szórakoztató irodalom veszedeleme. Hatalmába ejti lelkünket. A képzelőtehetség túlhajtásával befolyásolja az ítéletmondó értelem munkáját. Regényalakokkal népesíti be lelkivilágunkat, hősöket, kalandorokat szerepeltet, kiknek világnézetét más fából faragták ki, mint a miénket. Gondolkodásuk, jellemük szembehelyezkedik hagyományos fölfogásunkkal. De okoskodásuk olyan megtévesztő, hogy régi erkölcsi fölfogásunkat, melyen még ott rezeg az apai intelem s édes anyánk símogató emléke, ósdinak érezzük. Ha nem vigyázunk, a könyv felületes világnézete könnyen átalakítja saját világnézetünket.

Az érzésnevelés szempontjából fontos, hogy a költők munkáit ne mellőzzük. Keressük meg a tiszta érzések, a kicsiszolt világnézetek képviselőit. Vigyázzunk azonban, hogy két szélsőséges felfogás között megkeressük a helyes középútát. Ne gondoljuk, hogy a régi költők kincsetrejtő tündérvárának lonccal befutott kapujára odaszójtta az elmúlás birodalmának nagy-

hatalma a felejtés szürke-poros pókhálóját. Higyjük, hogy érdemes ezt a kaput fölnyitni s a tündérvár kincsházát megtekinteni. Vegyük kezünkbe Aranyt, Tompát, Petőfit és a többi régieket. Bizonyos, hogy még ma is örökkévaló értéket találunk munkáikban: a szenvedés tűzében, a megpróbáltatás viharában megtisztult világnézet megmaradó alapjait. De éppen így ne vezessen előítélet a modern költői irányzattal szemben. Sok túlzása mellett találunk benne értékeset is. De legyünk óvatosak! Sokból az égő vágyak, olthatatlan lángok, buja képzetek nyugtalan dala csapkod felénk; mint a föld mélyéből föl szabaduló tűz szerte árasztja sziporkáit s megemészti családi, nemzeti, erkölcsi életünk régi értékeit.

Mindez óvatosságra int, de nem változtat az érzésnevelő, szórakoztató munkák jelentőségén. Csak keressük ki közülük a legjobbakat s olvassunk belőlük mindennap. Akármelyik későbbi félóra alkalmas erre, hiszen minden különös előkészület nélkül belekaphatunk s az olvasást bármikor könnyen abba is hagyhatjuk. De ne gondoljuk, hogy idegen nép irodalma okvetlenül értékeesebb a miénknél s ne csináljunk törvényt a régiek ama hitéből, hogy az írókat csak haláluk után kell megbécsülni. Ha igazán jó szórakoztató könyveket illesztünk szelleméletünkbe, csakhamar tapasztaljuk, hogy a kellemes szórakozáson kívül az ízlést nemesítik, az érzést mélyítik s a gondolkodásra ráborítják a lelki finomság zománcát.

A *vallás erkölcsi épületes könyvek* jó szolgálatot tesznek ugyan, de ezek közül igazán csak a legjobbakat olvassuk, azokból is csak időnként és ilyenkor is csak keveset. Ne várjuk tőlük a belső ember csodálatos kiépülését. Ne is fogadjuk el minden tételüket s az általuk képviselt meggyőződést ne erőszakoljuk lelkünkre. Nem azok az igazságok vernek gyökeret, melyeket mesterséges virágként ültetünk lelkünkbe, hanem melyek a csira észrevétlenségében kerülnek bele s erejüket a lélek öntudatos életszükségleteiből nyerik.

Kivétel csak egy könyv: a *Biblia*. Ezt mindenkinek mindennap kellene olvasnia. Ez az egyetlen könyv, mely felül emelkedve az idő változásain, az örökké ugyanazt, az örök istenit és emberit állítja elénk. Míg más könyvek elmultak, vagy legalább is értékükből, érdekességükből veszítettek, addig a biblia évezredek küzdelméből megtépellen dicsőséggel került ki. Nincs is könyv, mely oly mély barázdát szántott

volna a nemzetek és emberek életébe, mint ez a könyv. Annál sajnálatosabb, hogy a legtöbben bizonyos előítélettel méltózik. Az egyházak dogmaforrását, a templomi beszédek téma-gyűjteményét, kegyes tanító-történetek sorozatát látják benne, melynek olvasását megkeseríti az iskolai memorizálás emléke. Pedig a biblia sokkal több ennél! A biblia az a kőszikla, mely megtörte a történelem zúgó hullámaait s új irányítást szabott az emberiség fejlődése elé. Nem egy nemzet, nem is egy rövid időszak, hanem az egész emberiség s a messze örökkévalóság programját zárja magába. Események, megvalósulások és új ígéretek könyve. Az örök ember és örök emberiség könyve. A modern szociális mozgalom elfogadható alapelvei például majdnem mind megtalálhatók a bibliában. Általában nincs olyan könyv, melyben oly erős lenne az élettél való kapcsolat, mely annyira telítve lenne a földön megvalósítandó ideális élet rajzával, mint a biblia. Ugyanez áll, ha az egyes ember életével való kapcsolatát tekintjük. Egyenesen csodálatos embereszményének egyszerűsége és tökéletes összhangja. Magasztos fölfogással megrajzolja a testi, a szellemi és erkölcsi élet rajzát s bámulatos érzékkel beilleszti az egyént az emberiség, a hivatás, a kötelesség láncolatába. Soraiból életbölcseesség, emelkedett világnézet, józan élettanítás és szellemesség sugárzik felénk. Olvasás közben érezzük, hogy egy hatalmas szellem hatáskörébe érkezünk, melyben lelkünk és életünk megtisztul.

Mindenkinek azt a tanácsot adjuk: olvassa a bibliát. A tudós, a művelt, a modern ember is értékes kincset talál benne. Még a vallástól eltávolodott is vegye kezébe. Ha idegenkedik a szent könyvtől, olvassa mint egy más közönséges könyvet. A fő az, hogy olvassa. Az valószínű, hogy a végén mint szent-könyvet teszi le kezéből, — és sokkal többet nyert, mint a mennyit várt.

Egy sokat vétkezett és sokat szenvedett embernek, Wilde Oszkárnak példájára hívatkozom. Nem volt vallásos ember. A „hitetlenek rendjéhez” tartozott, gyertyátlan oltáron, megáldatlan kenyérrel, üres kehellyel mutatta be áldozatát s szívében nem volt béke. Mikor a readingi fegyházba kerül s durva darócruhában mosogatta celláját, kezébe vette a bibliát s lelkesedéssel olvasta a négy evangéliumot. „Gyönyörűséges kezdet a napnak, — mondja a „De profundis”-ban. Így kellene

tennie mindenkinek, ha mindjárt viharos, rendetlen életet folytat is.“ Biblia-olvasás közben lassanként átalakul. Gőgös önhiittsége elcsendesedik s lázongó akaraterői közé új jellemvonások simulnak. Erkölcsi magaslatról nézi az életet s megértő lélekkel boncolgatja titkait. Megismeri a bűn és büntetés egymásbekapcsolódó kérlelhetetlenségét s azt mondja, hogy: „amit az ember négy fal között mivelt titokban, azt egy szép napon a háztetőről kell világgá hirdetni.“ Ettől fogva mindennap találkozik Jézussal s megérti, hogy „mihelyt összekerülünk vele, azonnal lesz belőlünk valami.“ Megismeri, hogy a biblia az örök ember könyve s a Krisztussal találkozás az örök ember hivatása. Legalább egyszer mindenkinek el kell vele vándorolni Emmauszba. És mikor megérkezünk, mások vagyunk, mint mikor elindultunk. Ez Wilde példája.

Scott Walter halálos ágyán „a könyvet“ kérte. Lockhart megkérdezte, hogy melyik könyvet akarja, de ő azt felelte, hogy csak egy igazi könyv van és ez a biblia. Ezt az irodalmi szempotból is csodálatos könyvet sorozza a modern ember mindennapi olvasmányai közé. Tapasztalni fogja, hogy világnézete átalakul, jelleme kicsíszolódik, műveltsége új értékekkel gyarapodik. De tapasztalni fogja azt is, hogy a biblia csak azzal a modern irányzattal száll szembe, mely az emberi élet legszentebb értékeit, a hitet, az erkölcsiséget, a szellemi tökéletesedés feltételeit veszélyezteti, de sohasem vet gátat annak a modernségnek, mely lépést tart az emberi élet fejlődésével s az erkölcsi értékek kiművelésével igyekszik megteremteni a modern élet továbbvezető feltételeit.

Ezzel végigmentünk a szellemi élet megnyilatkozásain. Hogy azután ezekből mit és mennyit olvas valaki, az egyénenként különböző. Mindenesetre kívánatos, hogy ne csak az egyéni ízlés, hanem az ember lelki szükséglete, az általános műveltség, az összhangzatos élet követelése is figyelembe véssék az olvasmányok kiválasztásánál.

[Befejezése következik.]

AZ „ELLENZÉK” TÖRTÉNETI NOVELLA-PÁLYÁZATA.

A napokban az Erdélyi Irodalmi Szemle szerkesztőjével beszélgetve, szóba került a történeti novella-pályázat ügye, melyet a nyáron az „Ellenzék” szerkesztősége olyan nagy ökonomiával kamatoztatott a lap számára. Hogy a Szemle ne menjen el megjegyzés nélkül e kétségtelenül élénk irodalmi mozgalom mellett, elővettük az eltett lappéldányokat, átfutottuk a több mint 12 vasárnapi beosztott irodalmi mellékleteket s nem csekély élvezetet nyújtott a szellemi olimpiásznak újra átélése, még pedig — a tiszteletreméltó pályázók minden kisebbitése nélkül legyen mondva — különösen a pályázatokhoz fűződő kritikai megjegyzésekben. Éppen a felsorakoztatott nyolc esztétikus és egy történelmi szakértő hozzászólása indokolatlanná tenné a pályázattal való tüzetes és részletes foglalkozást annyival inkább, mert a véleményadások lezárásával maga a bíráló bizottság is a nyilvánosság előtt összegezte az eredményt és hozta meg a maga tárgyilagos döntését. Tehát csupán általános szempontokból kiindulva tesszük az alábbi megjegyzéseket.

Elismerésre méltónak tartjuk a bíráló bizottságnak azt az eljárását, hogy nagy szabadelvűséggel vette igénybe — és észrevehetőleg követte is — a többet látó több szem segítségét. Sőt ezt — a nagyközönség sajtóorgánumban folyván a szellemi torna — magára az olvasó közönség egészére is kiterjesztette. Csupán a publikum részéről beérkezett véleményeknek statisztikai ismertetésével maradt adós, ami pedig arról tájékoztatott volna bennünket, hogy az intelligens magyar olvasóközönségben mekkora érdeklődés és milyen kritikai ráeszmélést váltthatott ki egy ilyen népszerű irodalmi esemény. Annyit elárul a bizottsági jelentés, hogy az olvasók rokonszenve nagy mértékben hajlott az Apáczai megható sorsát tárgyaló novella felé; de azt már legfeljebb csak sejteti, hogy az olvasók által fűzött cserkoszorút körülbelül a Berde Mária díjnyertes novellája (*Télutó*) vihette el. S ha tényleg ez lett volna az eset, ez nagy mértékben erősítette volna a bíráló bizottságnak olyan döntését, hogy a kitűzött jutalmat osztatlanul ennek a pályamunkának ítélje oda.

Ezt a döntést a hozzászólók nagyobb része (első sorban Tabéry és Molter, de velők együtt Tompa és Gyallai is) erősen

támogatta volna. Nem habozunk kijelenteni, hogy a b. bizottságnak esetleg ilyen döntése nálunk is nagyobb megnyugvást kellett volna, amivel azonban távolról sem akarjuk hibáztatni a kitűzött pályadíj megosztását.

Egyik hozzászólás méltán veti fel azt a kérdést: mi volt az „Ellenzék” célkitűzése a pályázattal? S ha ezt a kérdést kutatjuk, úgy találjuk, hogy a bíráló bizottság utólagos megállapítása nem fedi — divatos kifejezés szerint „maradék nélkül” — a pályázathirdetés „szigorú feltételeit”, melyeket a pályadíjak „aránylag nagy összegével” indokolt volt, mint ahogy az „erdélyi viszonyokban magas pályadíjat” a bíráló jelentés is kiemeli. A szigorú feltételek pedig ezek voltak: „korhű szellem, művészi megírás, kifogástalan kompozíció és jellemfestés, érdekes cselekmény.” Ha mindezeket a feltételeket együtt vesszük, csakis a *Téltűtő* pályaműben találjuk fel őket. Különösen a három utóbbi feltétel tekintetében az összes többi pályaművek ellen tehető több-kisebb kifogás, tehát a másik jutalmazott munka ellen is. Már pedig ezek éppen a pályázat szépirodalmi kellékei voltak.

A közmegítélésre bocsátott 7 novellában legfőképpen szépirodalmi kívánalmaink maradtak kielégítés nélkül, különösen pedig az *érdekes cselekményt* — a Berde Mária pályaművén kívül — hiába kerestük bennök. S ennek okát körülbelül abban kell megtalálnunk, amire Szentimrei J. hozzászólása utal; t. i. az idő rövid volt ahhoz, hogy a pályázó a kiválasztott kor levegőjébe annyira beleélhette volna magát, amennyi „a téma szuverén, fölényes kezelését” biztosította volna számára. Már pedig enélkül lehet korhű történeti rajzot vagy éppen monografiát adni, de nem történeti elbeszélést vagy regényt, tehát költői művet. Mert ennek legfőbb feltétele éppen az, hogy az író teljesen benne éljen a történeti kor levegőjében, vagy még helyesebben: a történeti kor — a szereplő személyek gondolat és érzésvilágával, életviszonyaival — ott éljen az író lelkében. A kiválasztott történeti helyzetek ilyen átélését kerestük — de eredménytelenül — a közölt pályaművekben; csakis ilyen átélésből kerekedett volna aztán ki az *érdekes cselekmény*, amit történeti elbeszélésnél — egyáltalán elbeszélő költői műnél — elengedhetetlen követelménynek tartunk.

Berde Máriának kétségtelen szerencséje volt, hogy olyan korba állította be a maga témáját, mely legközelebb áll a bal-

sorstépte magyar lélekhez, sőt tragikus magyar sorsunk gondoskodott róla, hogy ma is szinte egyetemlegesen újra átéljük. De aztán az ő költői hivatottságára vall, hogy ezt a kort igazi egyéni sorsban érzékítette s találó vonásokkal megrajzolt személyét a legrokonszenvesebb érdeklődésünk középpontjába állította be. Nem fontos, hogy az éles szemű történeti szakértőnek sikerült kinyomoznia Krizbai Miklósnak igazi történeti voltát a Dezső Miklós személyében. Ha tisztán költött alakokkal dolgozna is az író, mégis történeti novellává tenné ezt a munkát az, hogy belőle „hatalmasan árad az — — abszolutizmus korának levegője.” S hogy a történeti személy jelölésére pusztán csak a predikátumot használja, ezzel a maga nagyobb költői szabadságát biztosította az író.

Ez a költői szuverénítás, mely nem konkrét történeti eseményekkel dolgozik, okozhatta, hogy a hozzászólók tekintélyes része nem látta meg benne a pályadíjra érdemes *történeti* novellát s ezt inkább azokban kereste, amelyek szembetűnően történeti tárgyakat dolgoztak fel. Az imént előadottakból azonban világos, hogy a *Télutó* igenis történeti novella, sőt — még ha eseményének színhelyét nem tekintjük is döntőjelentőségűnek — tárgyának és egész lélekrajzának a jelennel való kapcsolata folytán nagyon is erdélyi történeti novella.

Elismerjük azonban, hogy a külső látás számára a többi hat novella is inkább Erdély történelmének talaján — legtöbbször a fejedelmi korban — mozog. Ennél régibb korból egyedül a másik díjnyertes munka (*Vajudó idők küszöbén*) veszi a tárgyát. Méltán ítélte ezt a bírálók jó része a legsúlyosabb pályázati munkának. Mert ha a Kádár I. bizarr ötletéből („Ennyi hiányossága csak igen jeles értékeknek lehet . . . akit érdemes felbátorítani a jutalommal”) eltekintünk is, ennek a munkának pozitív érdemei is vannak. Első sorban az, hogy Erdély legnagyobb problémáját választotta tárgyául. Hitünk szerint Erdély sorsa úgy az azóta eltelt századokra, mint a mi jelen napjainkra nézve már akkor elhatározódott, mikor a három nemzet uniója egyenesen szembe fordult az Erdély lakosságának jóval nagyobb tömegét alkotó magyar és román parasztsággal és ezt az ellentétet azóta sem tudta vagy nem akarta kiegyenlíteni, hogy aztán az idők folyamán (Hóra-Kloska, negyvennyolc és a legutóbbi októberi forradalmakban) végzetes összeütközésekre vezessen.

Sipos Domokosnak kiváló képessége van a forradalmi kohó izzását meglátni. Példáját mutatta ennek egy nem régen közölt regényrészletével, melyben egy falusi forradalmat jelenített meg, az októberi időkből, erősen naturalisztikus színekkel (— amit azonban egy undorító színfolt ugyancsak megzavart —) bár nagyon is elfogult szubjektivitással. Bizonyára az idő nagy távlatának köszönheti, hogy a pályaművében rajzolt forradalom mindkét hibától mentesen gomolyog le előttünk. Hiányossága, hogy a forradalom lelki (huszita mozgalom) és anyagi (három évi dézsmakivetés) rugói nincsenek kellő kapcsolatba hozva egymással.

De vannak egyéb fogyatkozásai is. A novella befejező része — mindjárt attól kezdve, mikor a főhős elköveti a döntő tettet: megszökik az erdélyi vajda táborából — krónikás történeti rajzzá válik. S bár az író eléggé igyekszik budai Nagy Antalt a cselekvény középpontjába állítani, de alakját kellően kidomborítani nem tudja s különösen nem tud elég érdeket kelteni az ő személyes sorsa iránt. Lépes Anna iránt való szerelme s az ebből fakadó tragikus összeütközés gazdag forrása lehetett volna a költői leleménynek, de az író éppen, hogy érinti ezt. Talán erről a pályaműről mondható el leginkább, hogy a történeti tanulmány a szerző lelkében nem érlelődött ki annyira, hogy „termékennyé duzzassza az író képzeletét és alkotó erejét.” Valóban inkább tekinthető tört. regényvázlatnak, mint kész tört. novellának. Ugyanez mondható a *Sáskajárás* c. novelláról, amelyben meg már alig kapunk az eseményeket hordozó főalakot. A Cserey Mihály nagyon is elmosódott alakja nem alkalmas erre. Erősebb, de hézagos kompozíciót találunk a *Lassan mégis megvirrad* c. novellában. Ez a hézag főként ott érezhető, ahol Apáczainak meglehetősen passzív alakja a Basi-reval való döntő vitájában cselekvővé válhatna s a maga fejére zúdított tragikus sorsot motiválhatná.

Elég érdekesen indul a *Hetedhét ország legszebb aszszonya* c., de aztán fokról-fokra veszíti is az érdekességét, a szerkezete pedig éppen így fokról-fokra lazul.

Kompozíció tekintetében a *Télutó* mögött a *Jótám meséje* és a *Kontár* címűek a leghelytállóbbak. Az utóbbi egyszersmind az összes novellák között a legbefejezettebb is. Viszont talán az összes pályaművek között a legkisebb kaliberű. Inkább történeti anekdota. Gördülékeny párbeszédes stílusa leginkább

megfelel a novellának. Viszont legszínesebb és legszemléletesebb a *Jótám meséje* c. novella előadása. Bizonyára ez a kiválósága indította Spectatort arra, hogy ennek ítélje a jutalmat. A két utóbbi novella abban is egyezik egymással s különbözik az előzőktől, hogy a történeti tárgyat derűs színben mutatja s nem a többieknek komolyságában.

Elérte-e kitűzött célját az „Ellenzék”? A bíráló bizottság meglegedetten mondja: *el*. Mint a jutalmazott munkák felbontott jeligés levelei mutatják s esetleg a fel nem bontott levelek rejthetik, ismert — sőt elismert — írók is részt vettek a pályázatban. Általánosabbá vált a történeti multtal való foglalkozás, elevenebbé az iránta való érdeklődés. Nagy volt a pályaművek száma s akadtak köztük jutalmazásra és elismerésre érdemesek. Mindenesetre mozgalmasságot hozott Erdély magyarságának irodalmi életébe és ezt a mozgalmasságot a szerkesztői ügyesség még fokozni is tudta.

Mégis hajlandók vagyunk igazat adni Kádár Imrének abban, hogy az ismert írók esetleg éppen „leategyénibb kvalitásukat” tekinthetik a siker akadályának, ami aztán visszatarthatja őket a versenyben való részvételtől; és mi is gyümölcsözőbbnek gondolnók, ha egyes vállalatok úgy tűznének ki irodalmi jutalmat, hogy „az írók egy év alatt megjelent munkái közül” választanák ki a jutalmazandó művet.

Kovács Ferenc.

NYILASOK VOLTAK-E A SZÉKELYEK ŐSEI?

Mindenesetre nehéz helyzete volt Schünemann úrnak, midőn a székeliek eredetéről egyszerre három értekezést kellett átolvasnia s azokról az *Ungarische Jahrbücherben* (B. IV. 1924. Heft 3/4 405—7) véleményt mondania.

Én a magam részéről nem panaszkodom amiatt, hogy művecském iránt nem volt kellő jóindulattal, csak azt akarom megállapítani, hogy Schünemann úr az előző irodalom ismerete és két ebből folyó, nagy tévedése miatt nem volt képes művecskémet kellőképpen értékelni.

Azt írja Schünemann úr: „Er (Karácsonyi) geht davon aus, dass noch kurz vor der Landnahme Gepidenresten auf dem Boden des späteren Ungarn nachweisbar sind. *Indessen*

beziehen sich diese Angaben nicht auf Siebenbürgen, sondern auf das Landrechts des Donau, vielleicht auf Sirmien.“

De hiszen én 1904-ben épen azt bizonyítottam be „A székelyek eredete és Erdélybe való települése“ című értekezésben (Értekezések a Történelmi Tudományok köréből. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. XX. 3.), hogy a *székelyek ősei nem laktak Erdélyben*, oda csak később vándoroltak be a Tiszántulról és Szerémségből, még pedig 1085—95 közt a Maros völgyébe, 1142—50 közt a Nagy Küküllő völgyébe, 1225—41 közt az Olt és Feketeügy völgyébe. Tehát a székelyek ősei 896-ban, a magyarok bejövetelekor épen azon a helyen laktak, ahol a gepidák fészke volt. Ennélfogva a gepidák maradványai és a székelyek ősei egy helyen tűnnek fel.

Azt írja továbbá Schünemann úr: „Schon ihr (der Székler) Auftreten als Bogenschützen im 12 und 13 Jahrhundert spricht dagegen, dass die Nachkommen eines germanischen Volkes sein sollen.“

De hát honnan tudja Schünemann úr, hogy a székelyek ősei nyilasok voltak? Én már 40 esztendeje olvasgatom a XII—XIII. századokra vonatkozó okleveleket és egyéb kútforrásokat, de én erre olyan biztos kétségtelen adatot seholsem találtam.

Talán a Bécsi Képes Krónika következő, a székely harcosokat először említő helye forgott szeme előtt: „Rex autem (Stephanus II.) ut fuit impetuosus, fecit, siocut Solth dixerat, sine suorum consilio. Bohemi videntes sagittarios venire, sine dubio sciverant veritatem esse, quod audierant, qui impetum super sagittarios fecerunt. Bisseni atque Syculi vilissimi usque ad castrum Regis absque vulnere fugierunt.“¹

Azonban, ha jól megfigyeljük e leírást, abból csak az következik, hogy az előlnevezett besenyők voltak nyilasok. Az őket követő második sorban levő székelyek fegyveréről a krónikás nem szól, tehát az lehetett más is.

Az osztrákok ellen vívott 1146-iki ütközet leírásakor a krónikás ezt mondja: „Bisseni vero pessimi et Siculi vilissimi pariter fugierunt, sicut oves a facie lupi, qui more solito preibant agmina Hungarorum.“² Itt sincs említve, hogy a székelyek nyíllal harcoltak volna. A Névtelen jegyző sem említi a nyilat ott, ahol csupán székelyekről beszél.³ E mondata pedig „Syculi

¹ Historiae Hung. Fontes Domestici. II. 208.

² U. o. 218.

³ U. o. 43—44.

et Hungarii ictibus sagittarum multos horninum interfecerut,“
ugy van szerkesztve, hogy a nyilazás csupán a magyarokra
vonatkoztatható.¹

Ellenben bizonyos, hogy mind 1475-ben, mind 1545-ben a
székelyek első és főfegyvere a dárda volt és csak mellékesen
a kézi íj.

De ezekenkívül van egy biztos útmutatásunk a székelyek
ősi fegyverére. Tudvalevőleg a székely sereg alisztjeit latinul
primipilusoknak hívták s ezekből később külön katonai és
társadalmi osztály keletkezett.

Primipilus azonban csak a pilaiacientes-ek között lehetett
vagyis főgerelyvetőnek másként, főhajítódárdásnak csak akkor
nevezhettek valakit, ha volt al-gerelyvető (alhajítódárdás) is.

A hajító dárda vagy másként gergely volt tehát a székely-
ség ősi fegyvere. Ez volt alkalmas az ő kedvelt, régi foglalko-
zására a bölényvadászatra is, mert a nyilat a bölény elvitte volna.

Ha tehát Schünemann úr azt tartja, hogy a nyilazás nem
germán hadakozásmód, ellenben a dárdahajítás az, akkor el
kell fogadnia azt is, hogy a székelyek ősei a germán gepidák
voltak.

Dr. Karácsonyi János.

IRODALOM.

1. Dr. Tavaszy Sándor: *Apáczai Cseri János személyi-
sége és világnézete*. Minerva Könyvtár 1. sz. Kolozsvár, 1825.

Dr. Tavaszy Sándortól a Minerva Könyvtár első száma-
ként ezen a címen egy 56 oldalas kis füzet jelent meg, mely
Apáczai Cseri János személyiségének legjellemzőbb vonásait
elemezi és világnézetét próbálja művei és nevelői működése
alapján megállapítani. Apáczait az eddigi kutatók bemutatták mint
filozófust, mint pedagógust, mint tanítót, mint nemzetnevelőt,
sőt mint természettudóst is. Tavaszy, mikor az 1925. év gaz-
dag jubileumi jelenségeire visszagondol, helyesen annak a
meggondolásából indul ki, hogy Apáczainak, mint filozófusnak
jelentősége nem nagy, de mint filozófikus szellemi kultúrhős,
nemzete legöntudatosabb, legszélesebb látókörű tanító mesterei
közé tartozik. Jelentősége történeti szempontból értékelhető he-

¹ Történelmi Tár 1885. 763. V. ö. Hadtörténelmi Közlemények. 1888.
évf. 374. Székely oklevél, V. 60.

lyesen s e szempontból ő az első nagy magyar erdélyi filozófus. Egyenesen megható az az életet felörlő, elégető szent buzgalom, mellyel ő a külföldről elmaradott nemzeti művelődés ügyét programjába veszi s ha az akkori fejletlen és filozófiai fogalmak kifejezésére alkalmatlan magyar nyelven döcögő fejtegetéseinek nem a szavait, hanem a lelkét s az egészet indító tudományos alapgondolatot és világnézetét vizsgáljuk, valami szent megilletődés és csodálat fog el győzedelmes személyisége iránt. Szomorú erdélyi sorsunk megtestesítője. Ma 300 esztendővel születése után győzedelme úgy volna korszakos, ha meseteri példája és martiromsága az erdélyi magyarság lelkét a nemzeti kultúra oltárán szellemi és anyagi áldozatra hangolná és példája követésére buzdítaná.

Tavaszy szomorú erdélyi sorsunknak ezt a klasszikus képviselőjét nagy szeretettel, biztos hozzáértéssel, finom lélektani elemezéssel magyarázza. Végig kíséri rövid életének kálváriás útjain, gyulafehérvári, kolozsvári működésén, közben érinti — sajnáljuk, hogy igen röviden — a presbyterianismus és independentismus viszonyát, ami Apáczainak annyi kellemetlenséget okozott. Egy fejezetben személyiségének alapvonásaiként az egyszerűséget, önállóságot, csodálatos prófétai erejét emeli ki. Második jellemvonásának fejtegetése nem meggyőző. Általánosan ismeretes, maga Apáczai többször a legnagyobb nyíltsággal vallja be, sőt sajnálkozik, hogy az idő rövidsége miatt kénytelen mások gondolatait átvenni, mások könyveiből kiirni a legszükségesebb és leghasznosabb tudnivalókat. Ez nem akar vád lenni, csak eltolódott jellemgesztusának helyreigazítása. Hiszen szellemének alapvonása, az enciklopédikus ismeretekre törekvés és az a lángoló vágy, hogy az ismereteket magyar nyelven terjeszthesse a művelődésben hátramaradott honfitársainak, majdnem szükségképen zárja ki az önállóságot.

De az ő igazi jelentősége nem ezen fordul meg, hanem szellemének ama praktikus, agitatorikus irányán, a kultúra és az ismeretterjesztés érdeke iránt egész életét elkötelező, testét, szellemét odaáldozó komolyságán, mellyel miként Melanchton, Luther, Fichte, nálunk Széchenyi, nemzete legnagyobb tanítómesterei közé emelkedett. Ez pedig lehetővé vált azáltal, hogy a tudományok akkor művelt területein mindenütt kora tudományos színvonalán állott. A tudományos ismeretek megszerzésének rugója nem a tudós hiúsága volt, hanem szellemének al-

kata, mely csak az egyetemes kultúra egész távlatával érte be s nem elégedett meg egy-két tudomány területén való biztos uralkodással. Nála ez a kérdés a világnézet megalkotásának szerves mozzanata, mert alapfelfogása, hogy annak, aki a bibliát magyarázza, az összes tudományokra szüksége van. Hálás feladat lett volna részletesen feltárási azt a viszonyt, melybe ő újító nézetei hirdetéseért kortársaival, a gyulafehérvári tanárokkal szembe került. Alkalmunk lett volna őt, mint újítót, mint reformátort, mint a *quieta non movere* elvének ellenségét, mint a *semper reformari* debat elvének öntudatos képviselőjét megcsodálnunk.

Aldott erdélyi sors, mely a magyar tudományosságnak ilyen képviselőket adott! És boldog magyarság, melynek ilyen vezető interpretatorai vannak ritkuló soraiban, mint a szerző, akinek legyen elismerés és hála e tartalmas kis füzet megírásáért. Szomorú magyar jelenünkben nincs felemelőbb és megnyugtatóbb vigasztalás, mint a multnak e világító fáklyáihoz menekülni.

Dr. Gál Kelemen.

2. Dr. Gheorghe Kristóf: *Mauriciu Jókai*. Biografie și caracterizare cu prilejul aniversării de o sută de ani dela nașterea lui. *Traducere de dr. Ápád Bitay.* Cluj, 1925.

A bukaresti kultuskormány nemes pártfogásával látott napvilágot Kristóf György „Jókai Mór” című munkája román nyelven. A könyv Jókai születésének százéves évfordulója alkalmából készült el és a Minerva nyomdai részvénytársaság kiadásában jelent meg. Lapunk terjedelme, sajnos, nem engedi meg, hogy e nagybecsű mű egyes fejezeteivel külön-külön is foglalkozzunk, mert ez egyrészt hosszúra nyúlna, másrészt pedig Kristóf ezekben a fejezetekben Jókai már előttünk ismert emberi és írói arcképét vetíti a román közönség elé. Itt csupán két fejezetet emelünk ki. Az egyik „*cine a fost Jókai*” (ki volt Jókai), a másik „*cum ne apar Români în scrierile lui Jókai*” (hogyan tűnnek fel a románok Jókai írásaiban). Az első fejezetben mintegy elméleti háttérül kifejti a szerző, hogy a művész csak akkor igazi művész, ha kiemelkedve faja és nemzete korlátain, fajának specialis színeit a művészet internacionalis síkjára tudja emelni. Amelyik művész erre nem képes, az lehet helyi érdekesség, népszerű és felkapott írója az emberiség egy nagyon kis csoportjának, de nem lehet lendítő kereke, világot megtermékenyítő alkotó ereje a művészi haladásnak. Így Jókai

is azok közé az írók közé tartozott, akik művészi erejüknel fogva nemzetük sajátos vonásait, faji akaratát és élnivágását a világ elé tudták dobantani. Jókai nacionalizmusa sohasem volt agresszív és bántó nacionalizmus, hanem ragaszkodás egy etikai eszméhez, melyet ő nemzete által betöltöttek vélt. Nemzet-szeretete mellett megbecsülte más fajok nacionális értékét is, melyeknek igazi átértését oly gyakran láthatjuk műveiben. Jókai mint tudjuk gyakran járt Erdélyben és itt hatott döntőleg rá az a különös erdélyi szellem, melyben felolvad minden gyűlölet és szeretetté fajul minden agresszív nacionális. Erdély meséket zengő bércei között ismerkedett meg az itt élő népekkel és így jutott közelebbi kapcsolatba a románokkal is, kik részint mint fő avagy mellékszereplők számtalan regényben és elbeszélésben szerepelnek. A 48-as idők, a románság és magyarság tragikus küzdelme, két regényben is visszaverődik, egyik az „Egy az Isten“, másik a „Bárdy család.“ Ez utóbbiban mindkét főhős a saját faja ideáljaikért küzdve kerül egymással szembe és pusztul el. „Erdély aranykorá“-ban és más apróbb elbeszéléseiben érdekes képét nyújtja az itt lakó románoknak, kik barátságban és békességben élnek az őket környező népekkel. És míg korának legtöbb magyar írója ellenszenvvel tárgyalta a Hora és Cloșca, majd a Jancu forradalmát, addig Jókai ezekben a harcokban is fel tudta találni a mély erkölcsi és szellemi hatóerőket. Egy helyt azt mondja: „a román nép egyik szomszédjával sincs ellenséges hangulatban és legkevésbé a magyarral szemben.“ Aki így gondolkozott és írt, az nemcsak nagy író, de nagy emberbarát is volt. Neki köszönheti a románság, hogy művein keresztül a magyarok szimpatikus és előnyös vonásokban ismerték meg. Végül érdekes összefoglalót közöl Krjstóf, Jókai románul megjelent elbeszéléseiről és regényeiről. (Legtöbbje az Ungaria és Familia című folyóiratokban látott napvilágot.) Nagy elismerés illeti dr. Bitay Árpád művészi fordítását is, mely Jókai öt novelláját eredeti és tősgyökeres román nyelven adta vissza.

Jancsó Elemér.

A Pásztorúzet, Magyar Népet és Erdélyi Irodalmi Szemlét

olvasni magyar kötelesség.

Kiadóhivatal: Cluj—Kolozsvár Str. Baron L. Pop (v. Brassai-u.) 5.

KOLOZSVÁRI

TAKARÉKPÉNZTÁR ÉS HITELBANK R.-T.

Cluj—Kolozsvár, Piața Unirii 7.

Saját tőkéi 48 millió Lei.

Fiókjai: Dés, Dicsőszentmárton, Gyulafehérvár és Marosvásárhely. Affiliált intézetei: Torda-Aranyos Vármegyei Takarékpénztár R.-T. Torda, Udvarhelymegyei Takarékpénztár R.-T. Székelyudvarhely, Alsófehérvármegyei Gazdasági Bank és Takarékpénztár Részvénytársaság Nagenyed.

Áruraktárai a vasut mellett. — Betéteket elfogad, váltókat leszámítol, bel- és külföldi átutalásokat teljesít. — Safe deposit! — Mindenféle bankszerű ügyleteket előnyösen végez, Engedélyezett devizahely.

A MAGYAR NÉP

Erdély
legjobb és legelterjedtebb
képes néplapja.
Hetilap.

15.000 példányban jelenik meg.

Előfizetési ára:

Belföldön

Egész évre — 100 L.
Félévre — 50 „
Negyedévre — 30 „

Külföldön

Egész évre — 240 L.
Félévre — 120 „
Negyedévre — 75 „

KIADÓHIVATAL:

Cluj-Kvár, Str. Baron L. Pop 5.

Kérjen mutatványszámot!

A PÁSZTORTŰZ

Erdély legjobb szépirodalmi lapja
Előfizetési arai:

Belföldön:

Egész évre 350 L. Egész évre 500 L.
Félévre — 180 L. Félévre — 250 L.
Negyedévre 100 L. Negyedévre 150 L.

Külföldön:

Kiadóhivatal Cluj, Baron L. Pop 5.

Kérjen mutatványszámot!

Az Erdélyi Irodalmi Szemle

Legtartalmasabb
Tudományos Havi Folyóirat

Előfizetési arai:

Belföldön:

Egész évre 250 L. Egész évre 300 L.
Félévre — 130 L. Félévre — 160 L.
Negyedévre 75 L. Negyedévre 100 L.

Külföldön:

Kiadóhivatal Cluj, Str. Baron L. Pop 5

Kérjen mutatványszámot!

A MINERVA

könyvkereskedésének hirei.

Új könyvek:

Szentkirályi—Kovács: Magyar keresk. levelező —	40'—
Dr. Tavaszy Sándor: A jelenkor szellemi válsága	30'—
„ „ Schleiermacher filozófiája —	40'—
„ „ A nyugateurópai kultúra sorsa	
Spengler tükreben — — — — —	20'—
Dr. Temesváry János: Erdély középkori püspökei	200'—
Torday J.: A közgazdaságtan és szociológia vázlata	20'—

III. Hittudományi művek.

Czumbel Lajos: Katholikus erkölcsstan — — —	36'—
„ „ Katholikus hitvédelem — — —	36'—
Ferencz József: Unitárius kis tükör — — —	40'—
„ „ Hittan (unitárius) — — —	40'—
„ „ Unitárius káté — — —	30'—
Lakner Ernő: Lelki harmat, kath. ima és énekes- könyv, kötve — — — — —	30'—
Makkai Sándor: Ird meg, amiket láttál (egyházi beszéddek) — — — — —	80'—
Mátyás Ernő: A vallásos mysthika — — —	40'—
„ „ Pál apostol mysthikája — — —	40'—
Scheffler János: Katholikus hittan (a róm. kath. hittételek magyarázata a művelt közönség számára) — — — — —	36'—
Scheffler János: Katholikus egyháztörténelem —	36'—
Szentábrahámi: Imakönyv unitárius félv. kötésben	60'—
„ „ egész vászon kötésben	100'—

IV. Ifjúsági iratok, meséskönyvek.

Benkő Anna: Gyermekversek (illusztrált gyermek- versek 4—8 éves gyermekek részére) kötve	70'—
Diénes Jenő: Magduska meséskönyve, kötve —	70'—
Holstein Mária: Katóka útazásai, gyermekmesék, kötve — — — — —	40'—
Jánossy—Tóth: Körbe körénk gyermekek (illusz- trált gyermekmesék 4—8 éves gyermekek ré- szére), kötve — — — — —	70'—
Szabó István Andor: A kis gentleman — — —	15'—

Nyomatott a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. nyomdájában
Cluj—Kolozsvárt, Str. Baron L. Pop No. 5.

Kiadásért felel: PETRES KÁLMÁN kiadóhivatali igazgató.